

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ФАРҒОНА ПОЛИТЕХНИКА ИНСТИТУТИ
КИМЁ-ТЕХНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

**5620500 - "Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини
етиштириш, сақлаш ва уларни дастлабки қайта ишлаш
технологияси" таълим йўналиши 4-босқич талабаси**

ХОЛТОЖИЕВ АКРАМ РАСУЛОВИЧ
БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

**МАВЗУ: «Чигитни плёнка остига экиб, экологик соф пахта
хосили етиштиришда маҳаллий ўғитнинг ахамияти»**

Илмий раҳбар:

**“Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сақлаш ва уларни дастлабки қайта
ишлаш технологияси” таълим йўналиши ассистенти**

М.М.Убайдуллаев

Иш кўриб чиқилди ва ҳимояга қўйилди:

Қишлоқ хўжалик
маҳсулотларини сақлаш ва
уларни дастлабки қайта ишлаш
технологияси кафедраси мудири,
қ.х.ф.н.

Кимё технология факультети
декани, қ.х.ф.н.

-----**Р.А.Аноров**

-----**М.М.Мирзаева**

“-----”-----2014 й.

“-----”-----2014 й.

ФАРҒОНА-2014

Мундарижа

Кириш.	3
1.АДАБИЁТЛАР ШАРХИ	7
2. ТАЖРИБА ЎТҚАЗИШ ШАРОИТИ, ТИЗИМИ ВА УСЛУБЛАРИ	13
2.1.Тупроқ шароити.	13
2.2. Иқлим шароити	16
2.3. Тажриба тизими ва тадқиқот ўтқазиш услублари.	19
2.4. Ғўзанинг «Андижон-35» нави тавсифи.	20
2.5. Агротехник тадбирлар	24
3. ТАЖРИБА НАТИЖАЛАРИ	25
3. 1. Суғориш олидидан тупроқ намлиги	25
3.2. Ғўзанинг ўсиши.	25
3.3.Ғўзанинг ривожланиши.	28
3.4.Ғўзанинг гуллаши ва пишиб етилиши.	30
3.5. Пахта хосилдорлиги.	32
3.6. Пахта толасининг технологик сифат кўрсаткичлари	34
4. Чигитни плёнка остига экиб, экологик соф пахта хосили етиштиришда техника хавфсизлиги қоидалари ва меҳнатни муҳофаза қилиш.	37
5. Корхоналари модернизация қилиш, техника ва технологик қайта жиҳозлаш ва юксак технологияларга асосланган янги ишлаб чиқариш борасида юритилган фаол инвестиция сиёсати.	39
6. Иқтисодий самарадорлик.	42
ХУЛОСАЛАР	43
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.	44
ИНТЕРНЕТ МАЪЛУМОТЛАРИКИШЛОК ХУЖАЛИК КОРХОНАСИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯДАН ФОЙДАЛАНИШНИ РЕЖАЛАШТИРИШ	48

Кириш.

Мавзуни долзарблиги. Маълумки пахтачилик минтақаси ер юзасидаги умумий чегараси 38-40 С кенглигига боради.

Мамлакатимиз пахта етиштириш бўйича дунё пахтачилигининг энг шимолий чегарасида жойлашган.

Бундай шароитда ғўзанинг серхосил, эртапишар ва сифатли тола берадиган ғўза навларини яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш ҳамда ғўзанинг парвариши бўйича яни технологияларни ишлаб чиқиш, амалдагиларни эсатакомиллаштириш йўли билангина пахтадан эртаки ва сифатли пахта хосили етиштиришга эришиш мумкин.

Республикаимиз селекциячи олимлари ва мутахассислари томонидан кўплаб серхосил, эртапишар ва сифатли толага эга бўлган ғўзанинг истиқболли навлари яратилди ва ишлаб чиқаришга жорий этилди. Бу соҳада эртапишарлик ишлари илмий изланишнинг кейинги йилларида янада жадаллик билан олиб борилмоқда ва ғўзанинг янги навлари яратилмоқда.

Шунингдек ғўзадан юқори хосил олишни таъминловчи агротехнологияларни ишлаб чиқиш ва уларни такомиллаштириш бўйича ҳам катта ҳажмда илмий изланишлар олиб борилди ва уларнинг натижалари ишлаб чиқаришга жорий этилмоқда.

Кейинги йилларда вилоятимизда чигитни плёнка остига экиб эртаки пахта етиштириш бўйича янги технологияни яратиш устида илмий изланишлар олиб борилди ва ижобий натижаларга эришилди. Бу технологияни афзаллиги: эртапишар чигитни плёнка остига эрта муддатларда экилади, плёнка остида тупроқ харорати очик майдонга нисбатан юқори бўлганлиги туфайличигит эрта униб чиқади, ниҳоллар дуркун ўсади ва ривожланади, натижада хосил 20-25 кун эрта пишиб етилади.

Натижада хосилни асосий қисми юқори саноат навларига сотилади. Бундан ташқари ғўза парвариши даврида маълум миқдорда сув иқтисод қилинади.

Шунингдек келгуси йил учун кузги шудгорларни эрта муддатларда ўтказилишини таъминлаш имконияти яратилади, шудгорланган майдонларни кузга сифатли тайёрлаб мақбул муддатларда ғалла экилиши хисобига дон хосилдорлиги ғўза қатор ораларига экилган майдонларга нисбатан ўртача 10-15 центнер юқори бўлишини таъминлайди. Энг муҳими кузда хайдаб қўйилган майдонларда баҳорги экиш ишлари қисқа муддатларда сифатли амалга оширилади.

Бу янги усул бўйича республикамизни турли тупроқ иқлим шароитларида қўплаб тажрибалар ўтказилди. Тажриба натижалари чигитни плёнка остига экиб юқори, эртаки ва сифатли пахта хосили етиштириш мумкинлиги ўз исботини топди. Шунингдек бу усулда чигит экиб пахта етиштиришда маъдан ўғитларнинг самарадорлиги маълум даражада ошганлиги аниқланди.

Юқоридаги маълумотларга асосланиб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1996 йилда “Ўзани плёнка остида ўстиришга оид чора тадбирлар тўғрисида” қарор қабул қилди ва плёнка остига чигит экиб пахта етиштириш технологиясини давлат сиёсати даражасига кўтарди, оқибатда бу усул анчагина майдонларда жорий этилди.

Ўза ўсимлиги ҳаётида азот, фосфор ва калий элементлар ўрни бениҳоя каттадир. Етиштирилаётган пахта хосилининг қарийб ярми маъдан ўғитлар хисобига тўғри келади. Шундан келиб чиқиб қишлоқ хўжалигида маъдан ўғитлар ўзадан юқори, эртаки хосил етиштириш учун кимёвий моддалар қўлланилмоқда.

Натижада атроф-муҳит зарарланиши бирга етиштирилаётган пахта хом ашёси таркибида ҳам маълум миқдорда қолиб, унинг сифатига салбий таъсир этади. Шунинг учун ҳам пахта хосилини етиштиришда экологик тоза технологияни ишлаб чиқиш шу куннинг талабларидан бири хисобланади.

Бу борада республикамизда маълум даражада илмий изланишлар олиб борилган, лекин, юқоридаги муоммолар тўлалигича ҳал қилинмаган.

Маълумки ғўзанинг озиклантиришда азот, фосфор ва калий маданлари тупроққа асосан маъдан ўғит сифатида киритилади.

Кейинги йилларда пахтачилик соҳасидаги илмий тадқиқот институтларида олиб борилган назарий тажрибалар (гидропоника шароитида) маъдан ўғитларни юқори миқдорларда ишлатиш пахта ҳосилини 2-3 марта ошириш имконияти борлигини исботлади. Дала шароитида маъдан ўғитларни миқдорини ошириш ҳар доим ҳам ҳосилни оширавермайди.

Шунинг учун ҳам вилоятимизнинг турли тупроқ ва иқлим шароитида минерал ўғитларнинг ўзига монанд юқори миқдорларини ишлатиб ҳосилни ошириш усуллари излаш керак.

Илмий изланишлардан маълумки маҳаллий ўғитларни тўғри ишлатиш маъдан ўғитлардан самарали фойдаланиш учун шароит яратиб беради. Тупроқнинг биологик хусусиятини маҳаллий ўғитлар ишлатиш ҳисобига тубдан яхшиланади.

Бунда микроорганизмларнинг таъсири остида доимо тупроқ унумдорлигини оширадиган жараёнлар кечади ва уларнинг фаолияти туфайли тупроқдаги фойдали бирикмалар миқдори ортиб боради.

Аммо, экинларни навбатлаб экиш тизимини жорий этиш, бунда бир йиллик ва кўп йиллик азотофиксацияловчи хусусиятига эга бўлган дуккакли экинларни экиб, маҳаллий ўғитлардан фойдаланиб тупроқни азот билан бойитиш мумкин.

Тупроқда ўсимлик ўзлаштира оладиган ҳаракатчан фосфорнинг миқдorigа нисбати ўсимлик ўзлаштира олмайдиган умумий фосфорнинг миқдори кўп бўлади. Ушбу фосфордан самарали фойдаланиш борасида ўтқазилган тадқиқотлар натижаларининг кўрсатишича мульчалаш тупроқ таркибидаги ҳаракатчан фосфор миқдорини оширар экан. Шу мақсадда мульча сифатида шаффоф плёнкаси фойдаланилганда унинг самараси ошади. Бунда ғўзадан экологик тоза маҳсулот етиштириш имконияти яратилади. Шунингдек тупроқ унумдорлигини яхшилашда ҳамда тоза

экологик махсулот етиштиришда махаллий ўғитлардан фойдаланиш катта самара беради.

Лекин ушбу технологияда тупроқнинг озиқа мароми, маъдан ўғитлар меъёри ҳамда уларни махаллий ўғитлар билан бирга ишлатиш халигача ўрганилмаган. Шунинг учун ҳам тупроқ унумдорлигини ошиб боришини таъминловчи, экологик тоза пахта махсулоти етиштириш технологиясини ишлаб чиқиш долзарб ҳисобланади.

1. АДАБИЁТЛАР ШАРХИ.

Суғориладиган дехқончилик шароитида ғўза агротехника тадбирлари орасида чигитни экиш усуллари ва муддатлари муҳим ўрин эгаллайди.

Бу борада, айниқса ҳар хил тупроқ-иқлим шароитида чигитни мақбул муддатларини аниқлаш бўйича кўплаб илмий изланишлар олиб борилган. Кўп йиллик тадқиқотлар маълумотларига асосланиб тавсиялар тузилган ва ҳозиргача улардан фойдаланиб келинмоқда.

Олинган илмий маълумотларга қараганда, чигитни экиш муддатлари кечикканда ниҳолларнинг пайдо бўлиши тезлашар экан. Аксинча, жуда эрта муддатларда экилганда кўчатларни сийрак бўлишига олиб келадики, бу ҳосилга салбий таъсир кўрсатади.

Х. Х. Енилеев (1948) нинг фикрича ниҳолларни уна бошлаши тупроқ ҳарорати 10-11 С бўлганда бошланади.

Б. Г. Алиев (1953), Л. Н. Бабушкин (1957), М. Блюм (1954), А. Зокиров (1962) лар ҳам ўтқазилган тажрибалари маълумотларига асосланиб юқоридаги фикрни тасдиқлайдилар.

Эртаки пахта ҳосили етиштириш учун чигитни эрта экиш, ғўзанинг барвақт авж ривожланишига, кўсакларнинг барвақт очилишига имконият яратиб бериш талаб этилади. Бинобарин ғўза чигити тупроқнинг экиш қатламидаги ҳарорат 11 С бўлганда уна бошлайди.

И. Маткаримов, Х. Бурнашев, М. Ходжиев (1973) ларнинг фикрича мақбул муддатларда чигит экиш юқори ва сифатли ҳосил гаровидир.

Ю. Икромов (1970) нинг кузатишича, кеч муддатларда чигит экилса ҳаво ҳарорати юқорилиги сабабли, ғўза бош поясининг ўсиши тезлашиб кетади, ер устки қисмларининг морфологиясида ўзгаришлар бўлади.

Ниҳолларнинг кеч униб чиқиши, ғўзанинг ўсиши ва ривожланишидан орқада қолиши, кейинги ривожланиш фазаларига ва натижада ҳосилдорликка салбий таъсир этади.

Чигит эрта муддатларда экилгандан кейин нихолларни тез ва қийғоз униб чиқиб дуркун ривожланиши учун харорат етарлича бўлмайди. Тупрок хароратини ошириш мақсадида изланишлар натижаларига асосланиб плёнка остига чигит экиб пахта етиштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқдилар. (О. Махмудов, С. Бахрамов, 1997 й), Қ. Мирзажонов (2002), Ш. Нурматов (2004), О. Яқубжонов (2002)

М. Султонов, Қ. Обидов, О. Махмудов, С. Бахрамов ва бошқалар (1997) нинг ёзишича чигит плёнка остига экиб ўстирилган шароитда полиэтилен плёнканинг қуёш нурини яхши ўтказиши ва совуқни қайтариш хусусияти ҳисобига тупрок харорати очиқ майдонга экилганга нисбатан 3-4 С гача юқори бўлади. Натижада уруғ очиқ майдонларга нисбатан 15-20 кунга илгари, яъни тупрокнинг 10 см юза қатламидаги харорати 8-10 С бўлганда экиш мумкин деб тавсия қиладилар.

Ўзбекистон пахтачилик илмий тадқиқот институти Фарғона филиалида ўтказилган тажрибаларда чигит плёнка остига экилганда ғўзанинг амал даври тезлашиб, пахта ҳосили 15-20 кун олдин пишиб етилишини кўрсатди. (О. Махмудов, С. Бахрамов-1997)

А. Хайдаров ва О. Махмудовларнинг чигитни плёнка остига экишни мақбул муддатларини аниқлаш бўйича ўтказилган тажриба натижаларига асосланиб, Фарғона вилоятининг оч тусли бўз тупроқларида унинг харорати 8-9 С бўлганда март ойининг иккинчи ўн кунлигида чигитни плёнка остига экиш мумкинлигини аниқлашди. Бунда олинган қўшимча ҳосил 11.9 ц/га ни ташкил этди.

Чигитни плёнка остига экиб пахта етиштиришда ғўзани минерал ўғитларга бўлган талаби айрим тадқиқотчилар томонидан қисман ўрганилган.

С. Йўлдошевнинг (1997) фикрича ғўза плёнкали усулда ўстирилганда уруғни барвақт экилиши туфайли барвақт ривожланган ўсимликларни озиклантириш ҳам эрта муддатларда амалга оширилиши лозим.

Н. Ибрагимов, М. Қодирхўжаев, Л. Мирзаев (2001) чигитни плёнка остига экилганда азотли ўғитларни 200 кг/га меъёрга қўллаш, шундан 50 % ни экиш билан бирга қолган қисмини иккига бўлиб ғўзани шоналаш ва гуллаш даврида озиклантиришни тавсия этадилар.

У. Рахмонов, О. Махмудов, С. Бахрамов (2003) лар чигитни плёнка остига экиб пахта етиштиришда ўғит меъёрини азот 250 кг/га, фосфор-175 кг/га ва калий 105 кг/га ҳисобида солиниши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайдилар.

А. Хайдаров (2002, 2003) томонидан ўтказилган тажрибаларда, чигит плёнка остига экиб ўстирилган шароитда минерал ўғит қўлланилмаганда битта ўсимликда ўртача 7.4-7.7 дондан кўсак шаклланган бўлса, минерал ўғитлар азот-150, фосфор-105, калий-75 кг/га меъёрга қўлланилганда кўсаклар сони 8.6-8.8 донани, азот-200 кг/га, фосфор-140 кг/га, калий-100 кг/га меъёрида қўлланилган шароитларда эса ўсимликлардаги кўсаклар сони 9.0-9.3 донани ташкил қилган.

Чигитни плёнка остига экиб пахта етиштириш бўйича республикаимизни турли тупроқ иқлим шароитларида кўплаб тажрибалар ўтказилди. Тажриба натижалари чигитни плёнка остига экиб юқори, эртаки ва сифатли пахта ҳосили етиштириш мумкинлиги ўз исботини топди. Шунингдек бу усулда чигит экиб пахта етиштиришда маъдан ўғитларнинг самарадорлиги маълум даражада ошганлиги аниқланди.

Юқоридаги маълумотларга асосланиб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1996 йилда “Ќўзани плёнка остида ўстиришга оид чора тадбирлар тўғрисида” қарор қабул қилди ва плёнка остига чигит экиб пахта етиштириш технологиясини давлат сиёсати даражасига кўтарди, оқибатда бу усул анчагина майдонларда жорий этилди.

Кейинги йилларда вилоятимизда чигитни плёнка остига экиб эртаки пахта етиштириш бўйича янги технологияни яратиш устида илмий изланишлар олиб борилди ва ижобий натижаларга эришилди. Бу технологияни афзаллиги: эртапишар чигитни плёнка остига эрта муддатларда

экилади, плёнка остида тупроқ харорати очик майдонга нисбатан юқори бўлганлиги туфайличигит эрта униб чиқади, нихоллар дуркун ўсиши ва ривожланиши, натижада хосил 20-25 кун эрта пишиб етилиши ўз исботини топди.

Вўза ўсимлиги хаётида азот, фосфор ва калий элементлар ўрни бенихоя каттадир. Етиштирилаётган пахта хосилининг қарийб ярми маъдан ўғитлар хисобига тўғри келади. Шундан келиб чиқиб қишлоқ хўжалигида маъдан ўғитлар ғўзадан юқори, эртаки хосил етиштириш учун кимёвий моддалар кўлланилмоқда.

Натижада атроф-мухит зарарланиши бирга етиштирилаётган пахта хом ашёси таркибида ҳам маълум миқдорда қолиб, унинг сифатига салбий таъсир этади. Шунинг учун ҳам пахта хосилини етиштиришда экологик тоза технологияни ишлаб чиқиш шу куннинг талабларидан бири хисобланади.

Тупроқ унумдорлигини тиклаш, қишлоқ хўжалик экинларининг хосилдорлигини ошириш, айниқса махсулот сифатини яхшилашда маҳаллий ўғитларнинг аҳамияти беқиёс. (Қ. Розиев, Қ. Ҳамраев, 1977 й)

Маҳаллий ўғитлар таркибида ўсимлик учун зарур бўлган шакл ва нисбатларда барча озукa унсурлари мавжуд.

Б. Ниёзалиев Л. Мирзаев (ЎЗПИТИ, 2012 й) ларнинг таъкидлашича Тупроққа канча миқдорда гўнг солинса, чириши натижасида шунча кўп углерод ажралиб чиқади ва ўсимликнинг хаводан озикланиш жараёнини кулай ҳолатга келтиради. Тупроққа ярим чириган 20-30 тонна гўнг солинганда хар куни хар куни ажралиб чиқадиган углерод миқдори гўнг солинмаган далага нисбатан гектарига 100-150 кг кўпаяди. Бу эса қишлоқ хўжалик экинларидан мўл хосил олишнинг муҳим омили хисобланади.

Маҳаллий ўғитлар (гўнг, парранда қийи, шаҳар чиқинди қолдиқлари) ни ажратилган майдонларда 50-60 см чуқурликда ковланиб, унга 10-15 см қалинликда гўнг солиниб, устига агроруда ёки фосфорит сепилиб, яхшилаб аралаштирилади ва шу тартибда гўнг ва фосфорит аралашмалари 1.5-2

мбаладликка етқазилади. Компост устига 10-15 см қалинликда тупрок тортилади.

Бунда зовур лойқалари, хандак тупроқларидан фойдаланиш самаралироқ бўлади. Бундай компостлар тўрт-беш ой давомида сақланиб, бу муддат ичида аралашмалар устига (ёз ойлари) зарур ҳолларда тоннасига уч маҳал 60-100 литр сув сепилиб турилади.

Вўза ва бошқа экинларнинг гектарига 20-30 тонна ғўнг ёки органо-маъдан компостлардан 30-40 тонна меъёрда шўрланмаган ва кучсиз шўрланган ерларга кузги шудгор олидидан, ўртача ва кучли шўрланган майдонларга эса ерни экишга тайёрлаш олдидан РОУ-5, РОУ-6, ПРТ-10, ПРТ-16 ва бошқа ғўнг сочар мосламалар ёрдамида солинади.

Ш. Мехмонов. Пахта ва ғалладан мўл ҳосил етиштиришда органик ўғитнинг ўрни бениҳоя катталигини ҳисобга олиб, жамғарилган ғўнг ва бошқа органик қолдиқлар билан бирга аралаштириб, чиритилса, тупроқнинг гумус миқдорини ошишига, қолаверса, юқори ва сифатли ҳосил олиш имконини яратишга эришилади.

Дехқончиликда минерал ўғитлардан сурункали фойдаланиш оқибатида тупроқда агрофизиологик номутаносиблик юзага келади. Шунинг учун органик ва минерал ўғитлар билан биргаликда фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Органик ўғитлар таркибини 30-50 фоизини калий ташкил этганлиги алоҳида эътиборлидир. Маҳаллий ўғит тупроқнинг агроэкологик ҳолатини яхшилайти. (Н. Эрназаров, Д. Абдуллаева)

А. Қурбоновнинг таъкидлашича, Минерал ва маҳаллий ўғитлардан илмий асосланган меъёр ва муддатларда фойдаланилса, ғўзанинг ривожланиши жадаллашади, кўсакларнинг етилиши тезлашади, ҳосилдорлик ошади. Карбанатли шўрланган тупроқларда турли минерал ва органик ўғитларнинг комплекс қўллаш эса 15.2 ц/га қўшимча ҳосилдорликка эришиш имконияти яратади.

Б. Ниёзалиев. Л. Мирзаев. Органо-маъдан компостлар тайёрлашда органик ўғитларнинг оғирлик миқдори ва нисбатларини белгилашда ҳар бири учун алоҳида улар таркибидаги озуқа моддалар миқдорига қараб тенглаштириб олинади. Компостлар оғирлигига нисбатан 1-2 % миқдорда фосфорли ўғит ёки 1 тонна органик ўғитга 15-20 кг фосфор солиб тайёрланса, компост таркибидаги озуқа моддалар, айниқса азотнинг йўқолиши камаяди ва фосфорни ўсимлик осон ўзлаштиради.

Экинларнинг навбатлаб экиш билан бирга минерал ўғитлар тақчиллигини маҳаллий ўғитлар (қорамол, қўй, парранда от гўнги, гидролизли лигнин, сахар чиқинди қолдиқлари, ва хазон ва бошқа экинлар чиқиндилари) дан самарали фойдаланиш билан бир қаторда табиий захиралар мавжуд, бойитилган қўмир кукуни, фосфорит ва ноанъанавий агрорудалардан органо-маъдан компостлар тайёрлаш орқали камайтириш мумкин.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек чигитни плёнка остига экилган ғўзанинг пахта ҳосилдорлиги кўп жихатдан озиқлантиришга боғлиқдир.

Қисқача ёритилган адабиётлар шархидан маълум бўлдики чигитни плёнка остига экиб пахта етиштиришда маъдан ва маҳаллий ўғитларни бирга қўллаш бўйича илмий изланишлар жуда камдир.

2. ТАЖРИБА ЎТҚАЗИШ ШАРОИТИ, ТИЗИМИ ВА УСЛУБЛАРИ

2.1.Тупроқ шароити.

Фарғона водийси қадимий маданият ўчоғига эга. Водийда суғорилиб деҳқончилик қилиш бундан минг йиллар олдин бошланган бўлиб, у тупроқларни физик-сув хоссаларига, уни унумдорлигига чириндини миқдори ва бошқа хусусиятларига маълум даражада таъсир қилади. Фарғона водийсини илмий асосда тупроқ, иқлим ва геологиясини ўрганиш 20-асрни биринч чорагида бошлангандир.

Тажриба шахобчаларида гиromетeорoлогик ва гиromoдул тадқиқот ишларини бошланиши Фарғонани тупроқ мелиоратив йўналишда янги ўрганишлар даврини бошлаб берди.

Фарғона вилоятини суғориладиган ҳудуди тупроқ ҳосил бўлишига қараб икки қисмга: чўл ҳудудидаги текисликларда жойлашган тупроқлар ва бўз тупроқли ҳудудларга бўлинади. Чўл ҳудудини тупроқлари жойлашган майдонларда шўрланган сизот сувларининг сатҳи ер сатҳига яқин жойлашган бўлиб, бу ҳудудни тупроқлари турли даражада шўрланган ёки шўрланишга мойил бўлади. Вилоятни умумий суғорилиб деҳқончилик қилинадиган майдонининг 70% ўтлоқи ва ўтлоқи соз тупроқлар, 20.8% бўз тупроқлар, бўз тупроқлар, 5.2% тош-шағал, 2.7% ўтлоқи тақир ва 1.3% ўтлоқ-ботқоқ тупроқларни ташкил қилади. Механик таркибига кўра ер фонди қуйидагича тақсимланган: 31.1 енгил қумоқ, 24.5% ўрта қумоқ, 15.7% оғир қумоқ, 11.1% ҳар хил қалинликдаги шағалли, 10.1% қумли ҳамда қумоқ ва 7.5% бошқа хилдаги тупроқлар ташкил қилади.

Фарғона вилоятини аосий экин майдонлари шўрланишга ва шамол эрозиясига мойил тупроқлардан иборат. Шунинг учун пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларидан мўл ҳосил етиштириш учун тупроқни шўрланиши ва шамол эрозиясига қарши комплекс агротехник тадбирларни амалга оширишни тақозо қилади.

Фарғона вилоятининг 94 минг гектар ёки суғорилиб деҳқончилик қилинадиган майдонни 27% мелиоратив ҳолати яхши бўлмаган тупроқлар ташкил қилади ва бу ерларда деҳқончилик қилиш учун алоҳида эътибор беришни талаб қилади.

Марказий Фарғонанинг сизот сувларининг сатҳи ва арзик қатлами юза жойлашган хўжаликларда мелиоратив тадбирларни амалга ошириш учун сарфланадиган харажатлар йилдан-йилга ортиб бормоқда. Бу ерларда тупроқларни сув-физик хусусиятлари ёмон бўлганлиги сабабли ерларни мелиорациялаш қийин бўлмоқда ва қишлоқ хўжалик экинларидан олинаётган ҳосил анча паст бўлмоқда.

Марказий Фарғона ҳудудидаги хўжаликларда суғорилиб деҳқончилик қилинадиган майдонларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва пахта ҳосилини кўтариш учун қуйидаги комплекс агромилиоратив тадбирларни амалга ошириши тақозо қилади.

Шудгор олдидан гектарига 40-60 тоннадан маҳаллий ўғит солиш орқали тупроқ структурасини яхшилаш лозим.

Ерларни капитал текислаш, арзик ва шўр қатлами юза жойлашган майдонларда тупроқни чуқур юмшатиш ва доимий зовурларни ишлашини таъминлаган ҳолда шўр ювиш керак.

Зовур системалари яхши ишлайдиган ўрта ва кучли шўрланган майдонларда шоли экишни жорий қилиш керак.

Фарғона вилоятининг асосий тупроқ турлари

Тупроқлар	Минг/га	%
Бўз тупроқ пояси		
Асл бўз тупроқ	44.2	43
Оч тусли бўз тупроқ	61.0	33
Ўтлоқи бўз тупроқ	10.0	70
Ўтлоқи соз тупроқ	14.0	70
Чўл сахро зонаси		
Колматажланган тупроқ (сунъий тупроқ)	13.8	89
Ўтлоқи тақирли ва ўтлоқи сахро тупроқлари	19.2	94
Ўтлоқи соз тупроқ	237.5	72
Ўтлоқи соз қатламли тупроқ	25.2	73
Ўтлоқи ботқоқли тупроқ	4.5	44
Ўтлоқи тупроқлар аралашган кумлар	26.1	-
Шўрхоқлар ва бошқалар	55.4	-
Жами:	511.4	55.6

Пахтачилик зонасида оралик характерли тупроқлар анчагина майдонни эгаллаган ўтлоқ тпроқлардан автоморфларгача, автоморф бўз ва тақирли тупроқлардан ўтлоқ тупроқларгача. Оралик тупроқлари ботқоқ ўтлоқ, ўтлоқ-ботқоқ ўтлоқ-бўз ва шу кабиларга ажратилди.

Суғориладиган тупроқлар ичида ўтлоқ аллювиал ва ўтлоқ соз тупроқлар кўпроқ тарқалган. Пахтачилик зонасида ботқоқ тупроқлар кичик майдонларни эгаллаган ва у ерлар шоли етиштириш учун ишлатилади.

Ўрта ва кучли шўрланган тупроқларни текислаб зовур тавсилида яхшилаб шўрини ювмай қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ҳосил олиб бўлмайди. Ўрта ва кучли шўрланган майдонларда қақат тупроқни юқори бир метрлик қатлами тўздан тозаланиб қолмасдан балки пастки қатлам ва сизот сувлари ҳам тозаланиши керак. Амалда бу ишлар бажарилгандагина келгсида вилоят бўйича пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кенгайтиришнинг асосий базаси деб назарда тўтиш зарур.

2.2. Иқлим шароити

Қишлоқ хўжалик экинларининг ўсиши, ривожланиши, ҳосил тўплаши ва ҳосилдорлиги кўп жихатдан йил ҳамда мавсумларнинг иқлим шароитига, жумладан ҳаво ҳарорати, ёғинлар миқдориға боғлиқ. Ёўза ўсимлиги ҳам бундан мустасно эмас.

Тажриба ўтказилган 2012-2013 йиллардаги Фарғона об-ҳаво Марказининг Фарғона кузатув нуқтаси бўйича маълумотлар 3.2-1 жадвалда келтирилган.

Иқлим шароити
(Фарғона об-хаво Маркази маълумотлари)

Кўрсаткичлар	Йиллар	О й л а р									
		Январ	Феврал	Март	Апрел	Май	Июн	Июл	Август	Сентябр	Октябр
Хавонинг ўртача харорати, С	Кўп йиллик	-3.4	-0.4	7.5	15.3	21.5	25.2	26.9	24.2	20.9	14.0
	2012 йил	1.4	5.4	9.2	18.7	21.6	28.1	26.8	25.8	21.4	16.9
	2013 йил	-7.3	2.8	13.8	19.1	23.2	28.7	28.9	26.5	23.2	20.1
Ёғинлар, мм	Кўп йиллик	34	35	42	28	24	5	8	3	3	3
	2012 йил	66	19	69	26	25	1	18	2	0	0
	2013 йил	12	28	1	14	13	7	1	0.6	0	4

Чигити 1 апрелда экилган ғўза
олган фойдали харорат:

Кўп йиллик-2403 С
2012 йил- 2673 С
2013 йил-2649 С

Мазкур маълумотларга кўра 2012 йил қиш ойлари илиқ, 2013 йилнинг қиш ойлари совуқлиги кузатилди. 2012 йил қиш ойларида ёғин миқдори 19-66 мм бўлди.

Ўтган 2012 йилнинг яна бир алоҳида хусусияти шундаки мазкур йилда ёғин нихоятда кам бўлди. Хусусан, кўп йиллик маълумотлар қиш ойлари учун 34-35 мм бўлган бўлса, 2013 йили эса бу ойлarda 12-28 мм ёғин бўлган холос.

Демак, 2012 йил тупроқнинг захира намлиги тўпланиши учун қулай, 2013 йил эса ноқулай ҳисобланади.

Тажриба ўтказилган йиллароб-хавоси баҳор ойларида тафовутланди. Хусусан хавонинг ўртача харорати баҳор ойларида кўп йилликка нисбатан юқори. Аммо 2013 йилнинг март, апрел ва май ойларидаги харорат бошқа йиллардагидан жуда юқори бўлганлиги кузатилди.

Яна шуниси эътиборлики, 2013 йил баҳор ойларида ёғин жуда кам бўлиди. Жумладан, март ойи бўйича 1 мм ёғин бўлди холос. Ёғин апрелда ҳам, майда ҳам кўп йилликка нисбатан 2 марта кам ёғди. Лекин 2012 йил баҳор ойларида, айниқса март ойи серёғин бўлган эди. Бундан келиб чиқадики тупроқ намлиги 2012 йилда кўп, 2013 йилда кам бўлган.

Тадқиқот йилларининг ёз ойларида ҳамма ҳолатда иссиқ бўлди дейиш мумкин, айниқса 2013 йилдаги хавонинг ўртача харорати кўп йилликка нисбатан июн ойида 3.5 С, июлда эса 2 С ва августда 2.3 С юқори даражада бўлиб турди.

Хар икки тажриба йилларида ҳам ёз ойларидаги ёғин миқдори асосан кўп йилликдан кам деб ҳисоблаш мумкин.

Фақат 2012 йилнинг июл ойидаги ёғин кўп йилликдан 10 мм юқори даражага етди.

Демак тадқиқот йилларининг ёзи ғўзанинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосил тўплаши учун мақбул шароит билан тавсифланди.

Илмий тадқиқот йилларининг куз ойлари ҳосилни сифатли йиғиштириб олиш учун имкон яратди.

Тажрибанинг 1 апрел куни экилган ғўза 2012 йилда 1 октябргача 270 С, 2013 йилда 246 С юқори фойдали харорат олди. Бу эса хосилни эрта муддатларда пишиб етилишини таъминлади.

Хулоса қилиб айтганда ғўзанинг ўсиши, ривожланиши ва хосил олиши учун 2012 йил ва 2013 йилларда ўта қулай иқлим шароити бўлди. 2013 йилда фақат сув танқислиги оқибатида тупроқ намлигини етишмаслиги деҳқончилик учун бироз қийинчилик туғдирди.

2.3. Тажриба тизими ва тадқиқот ўтқазилуш услублари.

Дала тажрибаси умумий қабул қилинган Ўз ПИТИ нинг “Методика проведения полевых и вегетационных опытов с хлопчатником” (Союзники, 1973, 1981) ҳамда “Дала тажрибаларини ўтқазилуш услублари” (Ўз ПИТИ, 2012) қўлланмалари асосида олиб борилди. Тажриба даласида хисоб-китоб ва кузатув ишлари ҳам умумий қабул қилинган Ўз ПИТИ нинг “Методика проведения полевых и вегетационных опытов с хлопчатником” ҳамда “Дала тажрибаларини ўтқазилуш услублари” (Ўз ПИТИ, 2012) қўлланмалари асосида олиб борилди.

Тупроқ намуналарини олиш ва уларни агрохимёвий таҳлил қилиш ишлари эса Методика агрохимический в поливных районах (СОЮНИХИ, 1963) и Методика агрохимических анализов почв и растений Средней Азии (СОЮЗНИХИ, 1977) қўлланмалари асосида олиб борилди.

Ўзанинг амал даври давомида маҳаллий ўғит солинган вариантларда азот, фосфор, калий моддаларидан фойдаланиш самараси парваришlash жараёнида сезиларли бўлди.

Тажриба тизими.

№	Вариантлар	Маъдан ўғитларнинг йиллик меъёри, кг/га			Органик ўғит (гўнг) меъёри кг/га	
		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	Хайдов олидидан	Ўсув даврида
1	Очиқ усул	250	175	125	-	-
2	Плёнка остида	250	175	125	-	-
3	Очиқ усул	125	85	65	20	-
4	Плёнка остида	125	85	65	15	5
5	Очиқ усул	-	65	-	20	-
6	Плёнка остида	-	65	-	15	5

2. 4. Ёўзанинг «Андижон-35» нави тавсифи.

Нав Ўзбекистон пахтачилик илмий тадқиқот институти (ЎзПТИ) Андижон филиали 2000 йили селекциячилар Т.Комилов., Х.Эгамов ва бошқалар томонидан яратилган. 2000-2005 йиллари Давлат нав синаш тармоқларида текширилган. Навнинг амалий синовлари Фарғона вилоятининг тупроқ-иқлим шароитида 2006 йилгача олиб борилган, 2006 йилдан Давлат реестрига киритилиб кенг майдонларда жорий этиш учун рухсат этилган.

Мазкур нав Андижон вилоятида 2006 йили 10 минг гектарга экилган, 2012 йилда вилоятнинг қарийб 20 минг, Фарғона водийсининг 35 минг гектар майдонида экилмоқда.

«Андижон-35» навининг тупи конуссимон шаклда бўйи 100-110 сантиметр пояси мустаҳкам, ётиб қолмайди, кучсиз тукланган, шохланиши 2-турга мансуб, биринчи хосил шохи 6-7 бўғиндан чиқади, ўрта пишар навлар сирасига киради, амал даври 123-125 кун.

Барглари ўртача катталиқда 3-5 бўлмали, қирқилгансимон, гултож барглари оч сариқ рангда.

Кўсаклари ўртача катталиқда, овалсимон 4-5 чанокли, тумшукчали. Бир кўсагдаги пахта вазни 6,0-6,2 грамм.

Чигити тукли кулранг, 1000 дона чигит вазни 119-125 грамм.

Навнинг тола хусусиятлари: оқ рангли узунлиги 33,5-34,5 миллиметр, тола чиқиши 36-37 фоиз, пишиқлиги 4,7-5,0 грамм, куч, нисмий узилиши узунлиги 28,6 км, метрик рақами 5850-5950, микронеири 4,7-4,8 V-саноат турига мансуб.

«Андижон-35» навини тупроғи унумдор майдонларга жойлаштириш мақсадга мувофиқ келади.

Уни муайян майдон тупроқ шароитига, ернинг нишаблиги, рельефига монанд холда 60 ва 90 сантиметрли қатор ораларига экиш мумкин. Хар бир уяда 1 донадан ўсимлик қолдириладиган экиш тартибини қўллаш маъқул бўлади.

Мақбул чигит экиш муддати оддий, очик усулда 1-20 апрел, плёнка усулида 20-30 март. Бу муддат йил шароитига кўра 3-4 кун олдин ёки кеч бўлиши мумкин. Чигит экиш чуқурлиги бошқа навлардан фарқ қилмайди.

Чигит экиш олдидан яхоб суви берилган майдонларда экилган бу нав чигити тез кунда, қийғос униб чиқади, соғлом дуркун ўсиб ривожлана бошлайди.

Чигитни униб чиқиши учун тупроқ намлиги етарли бўлмаган далаларда чигит суви бериб уруғларни тўла униб чиқиши таъминланади.

Чигитни текис униб чиққан майдонларда ўсимлик ўртача 1,5 чин барг хосил қилганда яганалаш ўтказилади.

Мазкур нав учун муайян даланинг тупроқ шароитига қараб кўчат қалинлиги қолдирилади. Хусусан, тупроқ унумдорлиги юқори майдонларда гектар хисобига 80-90 минг туп, ўртача унумдор тупроқли далаларда 90-100 минг туп, тупроқ унумдорлиги паст тошлоқ, адирли далалар шароитида 100-120 минг туп кўчат қалинлиги тавсия этилади.

«Андижон-35» ғўза навини амал даврида биринчи марта суғориш тупроқ шароитида ҳамда ўсимлик холатига қараб сизот суви чуқур

жойлашган майдонларда бир туп ўсимлик ўртача 6-7 чинбарг чиқарганда ёки шоналаш даври бошланганда, сизот суви юза жойлашган тупроқ шароитида эса (захкаш ерларда) ёппасига шоналаш даврида ўтказилади. Кейинги амал сувлари ўсимлик ҳолатига қараб, сувга талаб сезилганда ўтказилаверилади.

Мазкур нави маъдан ўғитлар билан озиқлантиришнинг йиллик меъёри азот билан 250 кг.га, фосфор билан 175 кг.га калий билан 125 кг.га, нисбатан эса 1:07:05 бўлиши лозим.

Маъдан ўғитлар билан озиқлантириш кечи билан оддий усул қўлланган майдонларда 10 июлда, плёнка қўлланган майдонларда эса 20 июнда тугатилиши керак.

Бу нав парваришланаётган далаларда ғўза қатор ораларига ишлов бериш чуқурлиги, камров кенглиги, сони амалдаги тавсияларга мос келади.

«Андижон-35» навини чилпиш муайян майдондаги ғўзанинг кўчат қалинлигини ҳисобга олиб ўтказилади. Нав кўчат қалинлиги гектар ҳисобига 80-90 минг туп бўлганда бир туп ўсимлик ўртача 14-15 ҳосил шохи, 90-100 минг туп бўлганда 13-14 ҳосил шохи, 100-120 минг туп бўлганда эса 12-13 ҳосил шохи пайдо бўлганда чилпиш тадбирини амалга ошириш тавсия этилади.

Чилпиш оддий усулда чигити экилган ғўзаларни 5 августда, плёнка усулида экилган ўсимликларни 20 июлда якунланади.

Ушбу ғўза нави парваришланаётган майдонларда бегона ўтлар, хашоратлар ва касалликларга қарши кураш тадбирлари ҳамда дефолиация ўтказиш бошқа навларникидан фарқ қилмайди. Бу агротадбирлар амалдаги тавсиялар асосида амалга оширилади.

Ќўзанинг «Андижон-35» нави юқори агротехникавий савияда, ушбу илмий тавсияларга риоя қилган ҳолда парвариш ҳосили етиштириш имконияти яратилади.

2.5. Агротехник тадбирлар.

Дала тажрибасида ғўза агротехникаси Фарғона вилоятининг оч тусли бўз тупроқлари учун амалдаги тавсиялар бўйича олиб борилди. Тадқиқотда ўрганилаётган омил ғўзанинг озиқлантириш мароми бундан истисно бўлиб тажриба тартиби асосида ўтказилди.

Тажриба даласида агротехник тадбирлар белгиланган муддатларда ўтказилди. Чигит экилгандан об-хаво харорати бироз қуруқ келганлиги сабабли, бир сув билан ундириб олинди. Очиқ майдонларга эса икки марта чигит суви берилди.

Ўўза амал даври давомида 2-3 марта озиқлантирилди. Бир марта чопиқ ва 3-4 марта ўтоқ ўтказилди. Заруратга қараб қатор орасига трактор-культиватор ёрдамида 5-6 марта юмшатилади. Зараркунандаларга қарши ўз вақтида кураш олиб борилди. Тажриба даласида ғўзанинг С-6524 нави, 90х13-1 схемада экилди. Пахта хосили 3-4 марта териб олинди.

4.1-1 жадвалда дала тажрибасида ўтказилган агротехник тадбирлар берилган.

Ѓўза агротехникаси

№	Агротадбирлар	Муддати, сони				
		1	2	3	4	5
1	Ер хайдаш	12.12				
2	Эрта бахорги шихмола	20.03				
3	Ер текислаш	3.04				
4	Экиш	7.04				
5	Чигит суви	15.04	22.04			
6	Суғориш очик усул	3.06	7.07	5.08	2.09	
7	Суғориш плёнка усул	8.06	18.07	26.08		
8	Культивация	28.04	22.05	8.06	17.07	10.08
9	Яганалаш	7.05				
10	Чопик ва ўтоқ	29.04	14.05	12.06	22.07	
11	Озиқлантириш	23.05	29.06			
12	Чилпиш	29.07				
13	Зарарк. қар. кураш	18.06				
14	Дефоляция					
15	Хосилни йиғиштириш	19.09	30.09	12.10	20.10	

Жадвал маълумотларига кўра тажриба даласида 2013 йил бахорида ёғингарчилик миқдори кам бўлганлиги туфайли чигитни тўлиқ ундириб олиш учун икки марта суғорилган. Мазкур йилда чигит оддий усулда экилган майдонларга ғўза амал даврида тўрт марта, плёнка остига экилганда эса уч марта суғорилган холос.

4. ТАЖРИБА НАТИЖАЛАРИ

4. 1. Суғориш олидидан тупроқ намлиги.

Тажриба даласида тупроқ намлигини ўлчаш асосида иккала усулда ҳам ЧДНС га нисбатан 70-60-70 фоизга етказиб суғорилди. Суғориш очик усулда 4 марта, плёнка усулида 3 марта суғорилди. Амал даври давомида плёнка остига экилган вариантларда биринчи сув 41-47 кундан кейин суғорилди.

Хар иккала усулда ғўзанинг суғориш давомийлиги вақт жихатидан бир-биридан фарқ қилган бўлиб, очик усулга нисбатан плёнкали вариантда 30-35 фоизга камроқ сув сарфланди. Шунингдек, амал даври давомида очик усулда суғориш ўртача 46.3 соат давом этиб, 3248 м³ сув сарфланди. Плёнка остига экилган вариантларда эса 27.7 соат давомида 2078 м³ сув сарфланди.

Мазкур ғўза парваришида суғоришлар очик усулда 1-2-1 ва плёнкаусулда 0-2-1 тартибига тўғри келди.

Демак, ғўзанинг амал даврида плёнка остига экилган вариантда сув сарфи очик усулга нисбатан кам бўлиб, 1170 м³ сув тежалди.

4.2. Ғўзанинг ўсиши.

Чигитнинг 7.04 куни экилган бўлсада униб чиқиш вариантлар мисолида деярли ҳеч қандай фарқ кузатилмади.

Хусусан 1 июн ва 1 июл кунлари ўтқазилган кузатувда ғўзанинг ўсиши вариантлар бўйича турлича бўлди.

Плёнка остига ва очик майдонларга минерал ўғит солинган вариантларга нисбатан маҳаллий ўғит солинган плёнка остига экилган майдонли вариантларда асосий поя баландлиги (бўйи) ва чинбарглар сонида устунлик намоён бўлди.

1.08 куни ўтқазилган кузатувда очик майдонлар билан плёнка остига экилган вариантларда асосий поя баландлиги юқорироқ бўлди.

3.2.1-жадвал

Чигитнинг униб чиқиши.

№	Вариантлар, N,P, K ва маҳаллий ўғит	Униб чиқиши, %		
		10	50	100
1	Очиқ 250: 175: 125	15.04	23.04	26.04
2	Плёнкали 250:175:125	14.04	22.04	25.04
3	Очиқ 125: 85: 65+20 т	15.04	22.04	25.04
4	Плёнкали 125:85:65+15:5	15.04	23.04	26.04
5	Очиқ 0:65:0+20	15.04	22.04	26.04
6	Плёнкали 0:65:0+15:5	14.04	22.04	24.04

3.2.2-жадвал

Взанинг ўсиши.

№	Вариантлар, N,P, K ва махаллий ўғит	Асосий поя баландлиги, см			Чинбарглар сони, Дона
		1.06	1.07	1.08	1.06
1	Очиқ 250: 175: 125	16.5	47.6	85.8	5.3
2	Плёнкали 250:175:125	16.7	49.8	89.2	5.3
3	Очиқ 125: 85: 65+20 т	16.9	46.7	85.5	5.6
4	Плёнкали 125:85:65+15т:5т	17.5	48.6	89.2	5.7
5	Очиқ 0:65:0+20т	16.4	49.7	89.0	5.7
6	Плёнкали 0:65:0+15т:5т	16.5	49.4	89.3	5.3

Лекин 1 август кунги ўтқазилган кузатувда ғўзанинг ўсиши 1-вариант 250:175:125, 3-вариант 125:85:65+20 тонна ва плёнка остига экилган 2-вариант 250:175:125 ва 4-вариант 125:85:65+20 тонна солинган вариантларда ҳеч қандай фарқ кузатилмади.

Минерал ўғит 50 % камайтирилиб, маҳаллий ўғит солинган вариант ҳамда 250:175:125 кг минерал ўғит солинган вариантларда ғўзанинг ўсиши учун бир хил шароит яратилганлиги маълум бўлди.

Хисобот йиллари тажрибада қўлланилган агротадбирлар ўсимликнинг ўсиши ва ривожланишида ўзининг ҳар томонлама ижобий самарасини кўрсатди.

Маъдан ўғитлар меъёрини икки бараварига камайтирган ҳолда органик ўғитларнинг турли муддатларда қўллаш натижасида тажриба вариантларида соф экологик маҳсулот етиштириш имкониятларини яратди. Шунингдек, ғўза парваришида маъдан ўғитларни истисно қилиб, фақат органик ўғитлар билан озиқлантирилиши ўсимликнинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосил олишда бошқа вариантлардан қолишмади.

4.3. Ғўзанинг ривожланиши.

Ғўзанинг ривожланиши, ҳосил элементларини шаклланиши 1 июл куни ўтқазилган кузатувда шоналар сони бўйича 2-вариантда 10.1 дона бўлиб, очиқ усулли вариантга нисбатан 1.4 дона, маҳаллий ўғит солинган 4-вариантга нисбатан 1.6 дона юқори бўлган.

Хусусан 1 август куни ўтқазилган кузатувда ҳосил шохи очиқ майдонли ва плёнка остига экилган вариантларда омиллар ўртасида фарқ кузатилмади.

250:175:125 кг минерал ўғит солинган очиқ усул ва плёнка остига 250:175:125 кг солинган вариантлар ўртасида 0.8 дона, очиқ 125:85:65+20 т ва плёнка остига 125:85:65+20 т маҳаллий ўғит солинган вариантлар ўртасида 0.7 дона юқори бўлди.

3.3.1-жадвал

Ѓўзанинг ривожланиши.

№	Вариантлар, N,P, K ва маҳаллий ўғит	1.07			1.08		Кўсак сони, дона	
		Хосил шохи, дона	Шонаси, Дона	Гуллар сони, дона	Хосил шохи, дона	Шонаси, дона	1.08	1.09
1	Очиқ 250: 175: 125	6.1	8.7	0.6	12.3	5.2	6.0	11.9
2	Плёнкали 250:175:125	6.2	10.1	0.6	13.1	15.8	6.7	11.3
3	Очиқ 125: 85: 65+20 т	6.4	8.3	0.5	12.4	15.9	5.5	12.3
4	Плёнкали 125:85:65+15т:5т	6.0	8.5	0.9	13.1	17.4	6.7	12.8
5	Очиқ 0:65:0+20т	6.2	8.8	0.6	12.7	16.5	6.3	12.5
6	Плёнкали 0:65:0+15т:5т	6.3	8.8	0.9	12.7	17.6	6.5	12.4

Маъдан ўғитлар ва маҳаллий ўғитларнинг самараси ҳосил элементларини шаклланишида яққол намоён бўлди. Минерал ўғитни 50 % камайтириб, маҳаллий ўғит солинган вариантда ҳосил шохларини шаклланишида ҳеч қандай ўзгариш кузатилмади.

4.4.Ѓўзанинг гуллаши ва пишиб етилиши.

Ѓўзанинг гуллаш жараёнида плёнкали ва плёнкасиз вариантлар бўйича жиддий ўзгаришлар бўлмади. Барча вариантлардаги ўсимликлар гуллаш фазаси бошланишини 50 фоизли кузатуvidан сўнг бирин-кетин 6-8 кунда 100 фоиз қийғос гулга кирди.

Бироқ одатдаги 250:175:125 кг минерал ўғит кўлланган (1-2) варианларда маъдан ўғитларнинг 50-100 фоизга камайтириб (3-4 ва 5-6) вариантларда органик ўғитлар солинган вариантларда гуллаш 2-3 кун эртароқ бошланди.

Ѓўза парваришида маъдан ўғитларни камайтириб органик ўғит солинган вариантларда ўсимликнинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосил олишида бошқа вариантлардан қолишмади.

Жумладан, ўсимликнинг ўсиш ва ривожланишида органик ўғитларнинг самараси юқорироқ бўлиб, пахта ҳосилдорлигида вариантлараро катта тафовутлар кузатилмади. Шунга қарамасдан маъдан ўғитлар меъёрини икки бараварга камайтириб органик ўғит (гўнг) солинган ва маъдан ўғитлар солинмаган ҳар йили кузда ва ғўзанинг амал даврида 20 тоннадан фақат гўнг солинган вариантларда ҳам ўсимликнинг ўсиши ва ривожланиши жадал борди.

Пахта ҳосилининг пишиб етилишида кўлланган агротадбирларнинг таъсири сезиларли бўлди.

1 сентябр ҳолатига кўсаклар сони минерал ўғит камайтирилиб, маҳаллий ўғит солинган вариантларда юқорироқ бўлди. Шу билан бирга очилган кўсаклар сони эса плёнкали вариантларда устун бўлди.

Маҳаллий ўғит солинган 3- вариантларда минерал ўғитли 1-2 вариантларга нисбатан 0.4-1.5 дона кўп ҳолатда бўлди.

4.4.1-жадвал

Ѓўзанинг гуллаши ва хосилнинг пишиб етилиши.

№	Вариантлар, N,P, K ва махаллий ўғит	Гуллаш, 100%	Ѓўсак сони, 1.09.08 й дона	Шундан очилган Ѓўсаклар сони, дона	Пишиб етилиш, 100 %
1	Очиқ 250: 175: 125	9.07	11.9	3.4	7.09
2	Плёнкали 250:175:125	9.07	11.3	4.0	7.09
3	Очиқ 125: 85: 65+20 т	6.07	12.3	2.9	6.09
4	Плёнкали 125:85:65+15т:5т	7.07	12.8	3.9	5.09
5	Очиқ 0:65:0+20т	6.07	12.5	3.7	7.09
6	Плёнкали 0:65:0+15т:5т	7.07	12.4	3.9	5.09

Аммо умуман минерал ўғит солинмай фақат маҳаллий ўғит солинган 5-6 вариантларда ҳам бу кўрсаткич 1-2 вариантларга нисбатан (0.6-1.1 донага) устунлик кўрсатди.

Хамма вариантларда пишиб етилиш 1-2 кунга ўзгариш билан якунланди. Лекин катта фарқ кузатилмади.

100 фоиз пишиб етилиш 4-6-вариантда 5 сентябрга, 3-вариантда 6 сентябрга, 1-2-5 вариантда 7 сентябрга тўғри келди.

Таъкидлаб ўтиш керакки, плёнкали вариантларда очик усулга нисбатан ўсимликлардаги кўсакларнинг очилиш суръати жадаллик билан борди.

Натижада бу вариантларда пахта хосилининг 70-80 фоизи 1-теримга пишиб улгурди.

Тажриба вариантлардаги кўчат қалинлиги тажриба ўтқозиш учун меъёрида бўлиб, назорат кўчат қалинлигидан жиддий четга чиқиш кузатилмади.

4.5. Пахта хосилдорлиги.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, ўрганилаётган омиллар хамма вариантларда ўз самарасини пахтанинг пишиб етилишида яққол кўринди.

Пахта хосилининг пишиб етилиши вариантлар бўйича биринчи теримдан олинган пахта хосилдорлигидан ҳам билиб олса бўлади.

Пахта хосилини пишиб етилиши очик усулга нисбатан плёнка остига экилган вариантларда эртароқ эканлиги кузатилди.

Плёнка усулидаги вариантларда эртакилиги кузатилган бўлсада, териб олинган пахта хосили бўйича маъаллий ўғит солинган 4-5 вариантларда асосий хосил биринчи теримда териб олинди. Шуни таъкидлаш жоизки пишиб етилган пахта хосилининг юқори навларга сотиш имкони плёнка остига экилган вариантларда яна ҳам аниқроғи органик ўғит солинган вариантларда пахта хосилини нес-нобуд қилмасдан йиғиштириш имконияти яратилар экан.

4.5.1-жадвал

Теримлар бўйича пахта хосидорлиги, ц/га.

№	Вариантлар, N,P, K ва маҳаллий ўғит	Теримлар бўйича			Умумий хосил		
		1	2	3	Жами	Назоратдан фарқи +,-	
1	Очиқ 250: 175: 125	22.5	6.9	3.1	32.5		
2	Плёнкали 250:175:125	24.6	7.7	2.4	33.7	+1.2	
3	Очиқ 125: 85: 65+20 т	26.9	3.7	2.1	32.7		
4	Плёнкали 125:85:65+15т:5т	27.8	5.1	2.9	35.7	+3	-2
5	Очиқ 0:65:0+20т	25.4	3.1	2.3	30.8		
6	Плёнкали 0:65:0+15т:5т	26.5	3.3	2.8	31.6	+0.8	-4.1

Барча вариантларда пахта хосилдорлиги вариантларда турлича бўлди. Энг юқори хосил плёнка остига 50 фоиз маъдан ўғит қисқартирилиб, маҳаллий ўғит солинган вариантда 35.7 ц/га бўлди. Плёнка остига 250:175:125 кг маъдан ўғит солинган вариантда эса 33.7 ц/га ни ташкил этди.

Очиқ майдонларга нисбатан плёнка остига экилган вариантларда устунлик намоён бўлди. Масалан: 1-вариант (очиқ)га нисбатан 2- вариант (плёнка) 1.2 ц/га, 3-вариант (очиқ) га нисбатан 4-вариант (плёнка) 3.0 ц/га, 5-вариант (очиқ) га нисбатан 6-вариант (плёнка) 0.8 ц/га юқори хосил олинди.

4.6. Пахта толасининг технологик сифат кўрсаткичлари.

Тажриба якуни бўйича турли агротадбирларни қўллаш натижасида пахта толасининг сифат кўрсаткичлари анчагина яхшиланди. Хусусан толанинг асосий штапеллигини белгиловчи метрик рақами маъдан ўғитлар солинмаган фақат органик ўғит қўлланган 4-5 вариантларда назорат вариантларга (1-2) нисбатан 2.1-3.5 фоизгача дағаллашиб борганлиги кузатилди.

Тажриба вариантларида эса аксинча тадбирлар таъсирида бу кўрсаткичлар таъсирида бу кўрсаткичлар анча яхшиланди, метрик рақами 2.5-3.0 фоизгача ортиб тола майинлашиб борган.

Худди шунингдек, маъдан ўғитлар меъёри 50 фоизга камайтирилган ва гектарига 20 тонна органик ўғит қўлланган вариантларда тола узунлиги 0.6-1.0 мм га узуйган тола чиқими эса 0.7 фоиздан 1.2 фоизгача назорат вариантга нисбатан ортиб борган.

4.6.1-жадвал

Пахта толасининг сифат кўрсаткичлари.

№	Вариантлар, N,P, K ва маҳаллий ўғит	Толанинг метрик рақами	Толанинг пишиқлиги, г/куч	Толанинг узилиш қуввати, км/текс	Толанинг узунлиги, Мм	Толанинг чиқиши, фоиз	1000 дона чигит вазни, грамм
1	Очиқ 250: 175: 125	5960	4.6	27.4	31.5	32.6	132
2	Плёнкали 250:175:125	5750	4.5	25.9	31.4	33.0	133
3	Очиқ 125: 85: 65+20 т	6040	4.4	26.6	32.4	33.2	133.5
4	Плёнкали 125:85:65+15т:5т	5920	4.5	26.6	32.2	33.7	134.0
5	Очиқ 0:65:0+20т	6000	4.5	27.0	32.3	33.4	133.6
6	Плёнкали 0:65:0+15т:5т	5880	4.6	27.0	32.0	33.4	133.8

5. Чигитни плёнка остига экиб, экологик соф пахта хосили етиштиришда техника хавфсизлиги қоидалари ва меҳнатни мҳофаза қилиш.

ҚХМТ йўналишига) Қишлоқ хўжалиги меҳнатни ўзига хос хусусиятга эга . қишлоқ хўжалиги ишчи хизматчиларнинг меҳнат шароити ва характерида акс этади, ҳамда уларга нисбатан одамлари асосий ишлаб чиқариш билан машғуллик даражаси ва танглиги йиғим терим пайтида яни нисбатан масоулиятли даврда меҳнатни ва дам олишни самарасиз тартиблашиши каби меҳнат томонлари акс этади.Қишлоқ хўжалигини кимёлаштиришда ,турли пестицидлар ва минерал ўғитларнинг қўлланилиши ҳам ишчи –хизматчиларни меҳнат шароити ва қатор ҳолларда нафақат бевосита шу иш билан шуғилланувчи ишчилар ,балки аҳолининг ката гуруҳлари соғлигига салбий таосир кўрсатиши мумкин.

Қишлоқ хўжалиги меҳанизаторларининг меҳнат гигиенаси

Қишлоқ хўжалиги меҳанизаторларининг меҳнатини шартли 4та асосий босқич ёки даврга ажратиш мумкин-екишгача ерга ишлов бериш ва экиш жараёни (баҳор,куз) ,екинларни парваришлаш (баҳор охири ,ёз) хосилни йиғиш (ёз, куз бошида) қишлоқ хўжалиги техника асбоб ускуналари таомирлаш . бу шартли меҳнат ажратмалари меҳнат шароитлари турли босқичларда ахамиятли фикрланиши натижасида белгиланган. 1- ва 2-босқичларда ерга ишлов бериш ва экин пайтида ҳамда экинларни парвариш қилиш жараёнларида Қишлоқ хўжалиги меҳанизаторлари турли маркали тракторларда ишлайди хосилни йиғим терим меҳанизаторлар комбайнларда ҳам ишлайди . қишда комбайнчилар ва тракторчилар слесар такловчилар каби техникани саралаш ва тамирлаш билан шуғуланадилар ҳамда қорни тозалаш далаларга табиий ўғит билан ва бошқа ишларни бажаради.

Меанизаторлар меҳнат фаолияти давомида асосий хиссиёт тагликларни ташқари физик ва кимёий табиатли ишлаб чиқариш факторлар таосир этади . бу факторларни комплекс ҳолатда частотала соҳасида кузатилади.

Меҳанизаторларни ҳар бир Қишлоқ хўжалиги машинасидаги иш натижасида вибрация таосир этади . вибрация машинанинг двигатели ходовой системалар ва бошқалар томонидан ҳосил бўлади , у бажарилаётган иш, тупроқ тузилишига агрегати ҳаракат тезлиги тупроққа дастлабки ишлов бериш сифати машинадан фойдаланиш муддатлари тамирлаш ишлари машина ва ҳоказоларга боғлиқ вибрация юқори частотали паст частотали ва толчоксионларга фарқлаш мумкин . замонавий Қишлоқ хўжалиги ўтириш кабинаси ўриндиғИ кучли амортизация руҳсат этилган қийматдан ошмайди. Меҳанизаторлага ҳалақит бераётган толчоксимон вибрациянинг турли амплитудада бўйиши толчокларнинг тупроқларнинг релларига-- боғлиқ. Бундай шароитларда тўлқинсимон вибрация руҳсат этилган кўрсаткичдан 5-10 марта ортиши мумкин . бундай ўзгаришлар частота ва амплитудалари ҳусеницали тракторларда гилдираклиларга нисбатан паст бўлади.

Механизаторнинг ишчи хонасидаги зарарли газ буғлари миқдори ва концентрацияси турли сабабларга боғиқ жумладан кабинани герметиклиги двигателлар таомирлаш ва тех хизмат сифати двигателларга ишчи юклама ундан фойдаланиш муддати шамолли кучи ва эсиш йўналиши ёқилги таркиби ва бошқалар. Тўлиқсиз ёниш махсулотлар концентрацияси янги транспортда 3-5 пастроқ худди шу маркали 4-5 й олдин фойдаланган тракторларга нисбатан механизатор меҳнати Қишлоқ хўжалиги бошқа мутахассисликлардан ажратиб турувчи қатор белгилари мавжуд :

-Кундалик иш тартиби мавжуд эмас механизаторларни машгуллик даражаси турлилиги ишларни мавсумийлиги:

-маолум универсаллик (турли машиналарда иш трактор,комбайн ва хоказо,улар турли маркали ва хоказолар).

-фаолияти турлиги ва технологик қўлланмаларни хилма- хиллиг(қорни ушлаш,далага ўғит солиш ,ер ҳайдаш ,ерга ишлов бериш ,хосил йиғиш,техникани таомирлаш ва хоказо)

- гигиеник ноқулай шароитларда меҳнат қилиш унга ишлаб чиқаеиш зарари томонларини таосир этиши ва уларни одатда рухсат этилган миқдорда болиши

Ноқулай пайтада ишлаш статистик ва динамик мушакларни ва нерв тизимини зуриклаш йилни турли даврларида меҳнат иа дам олиш вақтларини фарк қилиши;

МЕХНАТНИ ВА АТРОФ МУХИТНИ МУХАФАЗА ҚИЛИШ.

Қишлоқ хўжалигида екинларни екиб етиштириш ва хосилини йиғиштириб олишгача булган даврни турли хил қишлоқ хўжалиги техника ва механизмлар билан олиб бориладиган меҳнат жараени ташлил қилади .

Хозирги кунда қишлоқ хўжалигида барча асосий ишлаб чиқариш жарайонлари ва ердамчи операцияларнинг асосий қисми механизацилаштирилган .Ёндиликда қишлоқ хўжалиги екинларини осилдорлигини ошириш махсулот сифатини юкори булиш ва таннархининг арзон булиши ...

6. Корхоналари модернизация қилиш, техника ва технологик қайта жихозлаш ва юксак технологияларга асосланган янги ишлаб чиқариш борасида юритилган фаол инвестиция сиёсати.

1 Ўзбекистон республикасида инвестицияларни жалб қилишнинг асосий йўналишлари

Мамлакатимизда таркибий ўзгаришларни изчил амалга оширишда қулай инвестиция муҳитининг яратилгани асосий омил бўлиб келмоқда. 2013 йили иқтисодиётга инвестициялар киритиш ҳажми 13млрд. Долларни ташкил этди , бу эса 2012 йилга нисбатан 11,3 фоиздан кўп демакдир . Жалб этилган хорижий инвестициялар ҳажми 68 фоизга ўсди, энг муҳими уларнинг асосий қисми тўғридан- тўғри киритилган инвестициялар бўлиб уларнинг ҳажми 1,8 баробар ошди. Ўзлаштирилган умумий капитал қўйилмалар ҳажмининг 3 млрд доллардан ортиғини хорижий инвестициялар ташкил этди. Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш корхоналарнинг инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техника ва технологик жихатдан қайта қуроллантириш дастурларини амалга оширишда хорижий инвестициялар , аввало , тўғридан тўғри инвестицияларнинг ўрни бекиёсдир. Бунда илғор технологияларни татбиқ этиш , янги иш ўрнлари яратиш ва шу асосда мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилади. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики , чет эл инвестицияси жалб қилиниши мазкур давлатларнинг юксак даражада тараққий этишида хал қилувчи омиллардан бири бўлган.

2. Ўзбекистон республикасида хорижий инвестихорижларни жалб қилишнинг ҳуқуқий асослари.

Ўзбекистонда хорижий инвестихорижларни жалб қилиш ва тартибга солишда Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар унинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасида хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасидаги асосий меъёрий- ҳуқуқий ҳужжатлар қуйидагилар:

- Ўзбекистон Республикасининг “ Инвестиция фаолияти тўғрисида “ги Қонуни, 4.12.1998 й.
- Ўзбекистон Республикасининг “ Чет эл инвестициялари тўғрисида” ги Қонуни , 30.04.1998 й.

- Ўзбекистон Республикасининг “ Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва ҳимоя чоралари тўғрисида” ги Қонуни, 30.04.1998 й.
 - Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2010 йилги Инвестиция дастури тўғрисида”ги Қарори , 28.10.2009 й.
 - Ўзбекистон Республикаси Президентининг “ Тўғридан тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори, 11.04.2005 й.
3. Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастури.

Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастури бу- давлат томонидан хорижий инвестицияларни қўллаб қувватлаш учун устувор ва биринчи галда бажарилиши керак бўлган давлат томонидан рағбатлантирувчи йўналишларни ишлаб чиқиш воситасида амалгам ошириладиган чора-тадбирлар ҳамда хорижий инвесторлар учун қулай инвестиция муҳитини яратиш ва улар киритган маблағларнинг юқори иқтисодий самарадорлигига эришиш учун мукамал ҳуқуқий база тегишли институтлар яратиш тизимидир.

Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастури- ички ва ташқи сиёсатнинг умумий йўналиши ҳисобга олинган ижтимоий- иқтисодий ва хусусий хўжалик қарорлари мажмуаси бўлиб маблағлардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш мақсадида мамлакат ичига ва хорижга киритилган сармояларнинг йўналиши ва жойлашувини белгилайди.

Инвестиция дастури алоҳида давлатлар томонидан инвестиция муносабатлари субъектларининг(давлатлар, юридик ва жисмоний шахслар, шу жумладан хорижий)

Инвестиция фаолиятини кучайтириш мақсадида чора тадбирлар тизимини назарда тутди. Инвестиция фаолияти эса унинг субъектларининг инвестицияни амалгам ошириш билан боғлиқ фаолиятлари йиғиндисидир.

Мамлакат миқёсидаги инвестиция фаолиятини самарали амалгам ошириш мақсадида инвестиция дастури ишлаб чиқилади.

Инвестиция дастури – республика иқтисодиётини барқарор ва тадрижий ривожлантиришга эришишга, табиий, минерал хом-ашё, молиявий, моддий ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш йўли билан республика айрим тармоқлари ва минтақаларини таркибий ўзгартиришнинг асосий устуворликларини ва стратегис вазифаларини амалгам оширишга йўналтирилган бир-бири билан ўзаро боғланган чора-тадбирлар комплекси.

. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 18 ноябрдаги “ Ўзбекистон Республикасининг 2014 йилги Инвестиция дастури тўғрисида”ги ПҚ-2069- сонли қарори асосида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тизимида 15 та лойиха бўйича ишлар амалга оширилиши режалаштирилган. Лойиханинг бири бўлиб “. Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчиликни ривожлантириш лойихаси “ ҳисобланади. лойиханинг мақсади. Мева сабзавотчиликни ривожлантириш лойихаси . Ўзбекистон Ҳукуматида мева сабзавотчилик сектори ишлаб чиқарувчанлиги, даромадлилигини, ҳамда рақобатбардошлилигини яхшилашда кўмак беришга қаратилган.

Лойиха мақсадларига қуйидаги хизматлар орқали эришиш кўзда тутилган бўлиб булар:

1. қишлоқ хўжалигини қўллаб қувватлаш мақсадида ҳозирги кундаги маҳсулотларни замонавий ишлаб чиқариш технологиялари, сақлаш, уларни йиғим-теримдан кейинги босқичлари ва маркетинги бўйича керакли билим ва тажрибаларни бериш
2. аграр бизнеснинг мева-сабзавотчилик фаолияти йўналишига молиявий хизматларни кўрсатиш, хусусан мазкур секторда рақобатбардошликни мустаҳкамлаш , маҳсулотнинг сифат ва хавфсизлик стандартларини ошириш шунингдек бозор муносабатларига йўналтирилган алоқаларни яратиш ҳаҳамда
3. лойихани бошқаришда мониторинг қилишда ва баҳолашда Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ва Қишлоқ хўжалиги корхоналарини таркибий қайта тузиш агентлигининг потенциалини ошириш.

Кейинги йилларда жадал ривожланаётган Фарғона вилоятига хорижий инвестицияларни жалб этишда муҳим ишлар бажарилди. Биргина 2013 йилда вилоят иқтисодиётига 125 млн доллардан ортиқ хориж инвестицияси киритилишига эришилди. Бу борадаги ҳамкорлик кўлами пахта толаси , трикотаж маҳсулотлари, қуёш батареялари , қурилиш материаллари, оёқ кийимлари, мева-сабзавотни қайта ишлаш соҳаларида яққол ўсиб бормоқда. . Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 18 ноябрдаги “ Ўзбекистон Республикасининг 2014 йилги Инвестиция дастури тўғрисида”ги ПҚ-2069- сонли қарори асосида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тизимида 15 та лойиха бўйича ишлар амалга оширилиши режалаштирилган.

Хорижий инвестицияларни иссиқ хоналарда етиштириладиган помидорларни сифатини ва уларни қайта ишлаш билан боғлиқ фаолиятнинг самарадорлигини ошириш мақсадида

7. Иқтисодий самарадорлик

Вариант	1	2	3	4	5	6
Ҳосилдорлик (ц)	31.0	33.0	32.9	36.0	24.1	25.0
1ц пахтанинг таннарни	105000					
1га кетган умумий сарф харажат (сум)	2760000	2960000	2460000	2660000	1910000	2110000
1га дан умумий сотишдан тушган (сум)	3255000	3465000	3465000	3780000	2520000	2625000
1га дан соф фойда (сум)	495000	505000	1005000	1120000	610000	515000
Рентабеллик %	17,9	17	40,8	42.1	31.9	24.4

8. ХУЛОСАЛАР

1. Чигитни плёнка остига экилган вариантларда йиллик сув сарфи камайиб, 1170 м³ сув тежалди.

2. Чигити плёнка остига экилган вариантларда нихоллар эрта униб чикди ва дуркун ривожланди.

3. Гуза парваришида маъдан угитлар билан бирга гектарига 20 тонна маҳаллий угит солинган очик усулдаги вариантда пахта ҳосилдорлиги 32,7 ц/га ни ташкил этди, маҳаллий угит ишлатилмаган назорат вариантда эса пахта ҳосили 32,5 ц/га олинди.

Маъдан угитлар билан бирга 20 тонна маҳаллий угит солинган плёнка усулдаги вариантда пахта ҳосилдорлиги 35,7 ц/га ни ташкил этди, маҳаллий угит ишлатилмаган назорат вариантда эса 33,7 ц/га пахта ҳосили олинди.

4. Гуза парваришида маъдан угитлар билан бирга гектарига 20 тонна маҳаллий угит ишлатилганда назорат вариантларга нисбатан пахта толасининг метрик раками, узунлиги ҳамда тола чиқиши сезиларли даражада ошди.

5. Чигитни плёнка остига экиб, маъдан угитларга маҳаллий угит кушиб ишлатилганда урганилган бошқа вариантлардан нисбатан иқтисодий жihatдан самаралироқ булди.

6. Ушбу мавзу бўйича утказилган тажриба маълумотларига кура маъдан угитларга маҳаллий угит (гунг) ни маълум микдорда кушиб ишлатилса пахтадан юкори ҳамда экологик соф маҳсулот етиштириш мумкин.

9. ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

1. Каримов. И. А. Вазирлар Махкамасининг плёнка остига чигит экиш ҳолатини кенгайтириш ҳақидаги 2000 йил 7 ноябрдаги 433-сонли қарори. Т. 2000 йил.
2. Азизов Б. Ва бошқалар чигитни плёнка остига экишнинг ахамияти. Андижон технологияси илмий амалий анжуман. Андижон 2002 йил 43-45 бет.
3. Бахрамов С Андижон услуги: авзалликлар, муоммолар. Андижон илмий амалий анжуман. Андижон 2002 йил 109-112 бет
4. Жуманиёзов М, Султонов М, Ёқубжонов О, Пахтачиликда Андижон услуги, плёнка остига чигит экиб пахта етиштириш технологияси. Тошкент 1997 й. 22-бет
5. Ибрагимов Н. М. Питательный режимночвы при разних сроках внесения азотний удобрений с использованием полиэтиленовой плёнки. Тошкент-1989 г
6. Кобулов. И. Андижон технологияси бўйича эришилган ютуқлар ва вазифалар. Андижон технологияси. Илмий амалий конференция. Андижон 2002 й. 1-китоб 8-10 бет.
7. Махмудов О. Андижон услуги: Тулик кучат олингач. Узбекистон кишлок хужалик журнали. 1997 й. №3
8. Махмудов О, Неъматов Г, Бахрамов С. Чигитни плёнка остига экиш. УзПИТИ илмий маколалар туплами. Т-1996 й.
9. Махмудов О. Бахрамов С, Рахмонов У. Чигитни плёнка остига экиб, парваришлас. Андижон-2002 й.
10. Махмудов О. Хайдаров А, Плёнка остига экилган гузаларни озиклантиришнинг макбул муддатлари. Рес. Илм. Кон. Тош ДАУ Т-2002 й.
11. Мирзажонов К. Плёнка остида гуза етиштириш. Узбекистон кишлок хужалик журнали, 2002 й, №5

12. Нурматов Ш, Назаров Р, Махмудов О. Пахтани плёнка остига экиш ва сифатли пахта етиштириш буйича Андижон технологиясининг талаблари. Ўзбекистон кишлок хужалик журнали, 1997 й, №1
13. Орипов Р, Останакулов С. Гуза устириш технологияси. Самарканд 1999 й. 45-бет
14. Обидов К, Султонов М. Андижон услуги: тажрибалар самараси. Ўзбекистон кишлок хужалик журнали, 1997 й, №1
15. Пистоли А. С. Мульчирования посевов хлопчатника как средство устранения почвенной корки. Тезисы докл. Рес. Конф. Андижонского филиала УзПИТИ Андижон-1990 й
16. Рахмонов У, Махмудов О, Бахрамов С, Якубжонов О. Чигитни плёнка остига экиб пахта етиштириш. Андижон вилоятининг илмий асосланган дехкончилик тизими. Андижон-2002 й. 38-43 бет
17. Хайдаров А, Махмудов О, Плёнка остидаги гуза агротехникаси. Ўзбекистон кишлок хужалик журнали, 2003 й № 3
18. Розиков К, Хамраев К. Пахтачиликда органик угитлар. Тошкент-1977 й
19. Махмудов А. Роль севооборота в расширенном воспроизводстве плодородия светлых сероземов, повышении эффективности интенсивной технологии возделывания хлопчатника. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора сельскохозяйственных наук. Тошкент-1994 й.
20. Максудов А. Ўзбекистон тупроқлари. Фарьона 1996 й.
21. Исаев Б.М. Ёшзани пуштада штирганда шитлаш. ЎзПИТИ ыисоботи, 2002 й.
22. Рыжов С.Н., Кондратюк В.П., Погосов Ю.А. Возделывание хлопчатника по грядом и гребням. Т., 1972
23. Умаров М.У. (ред.) Почвы Узбекистана Т., 1965
24. Рыжов С.Н. Орошаемое земледелие Т., 1965

25. Кашкаров А.К., Файзиев Т. Гребневая кулртура хлопчатника ж-л с/х Узбекистан. 1972 №2
26. Кауричев И.С. Почвоведение М. 1985
27. Кондратюк В.П. Обработка почвы под посев хлопчатника Т., 1979 й.
28. Мирзажонов К. ва бошы. Ышзани парваришлашда сув ва ресурс тежовчи агротехнологиялар бшйича тавсиялар Т., 2002
29. Ышзиев Р. Бшз - воъа тупроылари ва уларнинг ривожланиши ва унумдорлиги. Т., 1991
30. Горбунов Б.В., Кимберг Н.В. Классификация почв Узбекистана «ФАН». Т.. 1975
31. Хлопчатник Т., АНУз СС 1957 т.2.
32. Щрозметов Н., Абдукаримов А. Фаръона вилояти штлоыи соз тупроы шароитида ёпиы ва ётиы зовур шахобчаларини мелиоратив самарадорлиги. «Фермер хшжаликларида пахтачилик ва ыаллачиликни ривожлантиришнинг илмий асослари. Халыаро илмий-амалий конференция маорузалари асосидаги маыолалар тшплами». Т., 2006 й.
33. Авлиёулов А. Пахтачиликда деъыончилик тизимининг баози хусусиятлари. Халыаро илмий-амалий конференция маорузалари асосидаги маыолалар тшплами». Т., 2006 й.
34. Сафаров Е.Ш., Насыров М., Собиров А. Использование вод различных источников орошения на полоивы хлопчатника. В кн. Орошение в хлопководстве. Т. 1974
35. Лифшиц Э.А., Хандрояник Я.П. Влияние строения почвогрунтов и орошения на исползование влаги хлопчатником в кн. Оошение в хлопководстве. Т. 1974

ИНТЕРНЕТ МАЪЛУМОТЛАРИ

КИШЛОК ХУЖАЛИК КОРХОНАСИДА ИШЛАБ ЧИКАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯДАН ФОЙДАЛАНИШНИ РЕЖАЛАШТИРИШ

Кишлок хужалик корхонасида ишлаб чиқаришнинг замонавий техника ва технологиядан фойдаланиб режалаштириш ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида муҳим аҳамият касб этади. Хужаликлар янги машиналар билан тобора купрок таъминланаётган техника таракети даврида, техника таракети ходимлар малакасига, меҳнатни ташкил қилишга тобора купрок талаблар қуйилади. Бирок техника таракетини ишлаб чиқаришга таъсири шу билан чекланмайди. Янги машиналарни жорий қилиш билан кишлок хужалик ишларини олиб бориш технологияси, услублари тубдан узгаради. Дехқончилик ва чорвачилик ишларини олиб боришда илмий техника таракети қандай янги технологик усулларни хужаликларга тавсия этади.

Янги техника ва технологияни жорий этиш ҳақида фикр юритадиган бўлсак, ишлаб чиқаришдаги техника таракетининг муҳим йуналиши техникани мунтазам равишда такомиллаштиришдан, эскирган техникани янги, бирмунча унумлироқ ва тежамлироқ техника билан алмаштиришдан иборат.

Техникани такомиллаштириш машиналар, агрегатлар ва механизмлар қувватини орттириш, уларнинг ишлаш тезлигини орттириш, уларнинг ишлаш тезлигини ошириш, бошқаришда, одатда, куп жисмоний меҳнат сарфланишини талаб қилувчи оддий машиналардан ярим автомат ва автомат машиналар, комплекс-механизациялашган ва автоматлашган корхоналарга ўтиш йули билан бормокда.

Дехқончиликнинг ҳамма тармоқларида бўш механизациялаштирилган тармоқларида ҳам, ҳозирги пайтда анча юксак даражада механизациялаштирилган тармоқларида илгор технология жорий

килинмокда. Дехкончиликда бошка тармоқларга нисбатан юксак даражада механизациялаштирилган галлачилик хужаликларида технологияни такомиллаштиришнинг бир неча операцияларни бир-бирига кушиш ва уларни бир комбинациялаштирилган сеялкакультиватор бунга мисол була олади. Бу технология ерни ишлаш ва экинни парвариш килиш учун кетадиган харажатларни кискартиришда фойда беради. Шундай йул билан ишни тезрок ва энг яхши агротехник муддатларда амалга оширишга эришилади. Янги технология похол ва сомонни йигиштириб олишда тобора кенг жорий килинмокда. Маълумки, бу ишлар хозиргача хам куп жойларда механизациялаштирилмаган. Аммо похол ва сомонни механизация ердамида йигиштириб олишнинг кулланилаётган технологияси юксак даражада такомиллашмаган. Дехкончиликнинг бошка тармоқларида технологияни такомиллаштиришнинг узига хос томонлари бор. Бу хол кул меҳнати урнини машиналар эгалласа, бошка холда механизациялашган ишлар технологияси такомиллаштирилади.

Баъзида ана шу икки йуналиш бир вақтда амалга оширилади.

Масалан, кандлавлaги етиштиришда уни кавлаб олгандан кейин юклаш ва тушириш учун шунингдек, илдизини кулда тозалаш учун шунингдек, илдизини кулда тозалаш учун куп маблаг ва меҳнат сарфланади. Лавлагини йигиштириб олишнинг янги технологияси - поток усули ва поток булиб ташиш усули лавлагини етиштиришда ердам беради. Бу усуллар канлавлaги етиштиришдаги янги технологиянинг ажралмас кисми хисобланади. Бу технология юксак дехкончилик маданияти негизида эгатларнинг равон ва эгатлар орасидаги кенгликни бир хил булиши, тупрокни юмшок холда саклаш имконини беради. Бу эса лавлагини етиштириш комбайнларини юксак унум билан ишлашини, юкори ва мутассил хосил олиншини таъминлайди.

Технологияни такомиллаштириш сугориш ишларида айникса катта ахамиятга эга. Кейинги йилларда сугориладиган ерларга дон экинларини экиш тобора ортиб бормокда. Дон экинларини етиштиришда жадал

техноолгияни куллаш угитнинг самарадорлигини кескин оширади. Маълумки, бугдой етиштиришда азот, фосфор ва бошқа экинларни тугри кушиб солиш - бугдойда оксил моддасини купайтиради. Прогрессив технологияда уругчилик муҳим урин тутди. Интенсивлаштиришнинг ва деҳқончилик маданиятининг усиши ишлаб чиқаришга янги навларни жорий қилишни талаб қилади. Техника таракқиети шароитида қорвачиликда ҳам технология такомиллашмоқда. Бу жараеннинг формалари ҳам хилма-хилдир. У механизацилаштириш ва техника билан таъминланганлик даражаси ҳар хил булган барча тармоқлар ва ҳужаликларни қамраб олади. Бирок, шунинг айтиш керакки, технологиядаги энг чуқур ва туб бурилиш қорвачиликни саноат асосига қучириш билан боғлиқдир.

Агар фермада комплекс-механизация амалга оширилган, ишлаб чиқаришни техника билан таъминлаш юксак даражада бўлса, қупинча бу ерда ишлаб чиқариш саноат асосига қучирилган деб ҳисоблайдилар. Комплекс механизация муҳим элемент ҳисобланади, албатта. Бирок қишлоқ ҳужалик маҳсулотлари етиштиришни саноат асосига қучириш деган тушунчанинг маъноси анча кенгдир. У технологияни қайта қучириш билан технологик жараенларни бошқариш билан боғлиқдир. Ҳозирги вақтда қишлоқ ҳужалик қорхоналарида маҳсулот ишлаб чиқаришда шу қабил бир қанча технологиялардан фойдаланилмоқда ва улар уз навбатида ишлаб чиқаришни режалаштиришда узининг сезиларли таъсирини қурсатмоқда.

Қишлоқ ҳужалик қорхоналарида ишлаб чиқаришни замонавий технологиясидан фойдаланиш пахтачилик соҳасида ҳам кенг қулланилмоқда. Бунга Андижон услубини мисол қилишимиз мумкин.

Республикаимиз пахтачилигида пленкадан фойдаланиб, эрта муддатларда қучат олиш кенг жорий қилинмоқда. Қучатишларнинг қурсатишича пленка остига эқилган қичитнинг унувчанлиги, ундан олинган ҳосилнинг қивожи, қучатнинг қалинлиги одатдаги усулга

нисбатан юкори булади. Дархакикат гузанинг вегитация давридаги ривож ва хосилдорлиги шу гуза ундирилган чигитнинг унувчанлик ва усимтасининг дастлабки, ривожланиш ҳолатларига куп жихатдан боғлиқ. Шундай экан, экишни пленкадан фойдаланиб эрта муддатларда утказиш чигитнинг даладаги унувчанлиги ва бошқа кимматли курсаткичлари ортишига, усимликнинг хосил элементлари туплаши ва хосилдорлигига курсатадиган таъсирларини урганиш ҳам катта аҳамиятга эга.

Тошкент Давлат аграр университетининг кичик тажриба даласида 1998 йил утказилган тажрибалар бу масалани илмий жихатдан ойдинлаштиришни мақсад қилиб қуймоқда. Уларда эртапишар "С-4727", уртапишар "Наманган-77" ва кечпишар "Бухоро-6" гуза навларининг чигити 26 мартда пленкали (тажриба) ва пленкасиз (назорат) вариантларда экилди. Вариантлар 4 такрорли ва 40 уялик каторлардан ташкил топди. Хар бир уяга 5 тадан уруғ ташланди.

Вегитация даврида иккала вариантда ҳам чигитнинг даладаги унувчанлиги, гузанинг биринчи хосил шохи урни, кусаклари сони, 50 фоиз пишиб етилиши ва хосилдорлигини урганиш мақсадида кузатув ҳамда ҳисоб-китоб ишлари олиб борилди. Бу жараенда назорат ва тажриба вариантлари орасида маълум бир конуний узгаришлар борлиги, чунончи, чигитнинг дастлабки ривожига пленка курсатадиган ижобий таъсир вегитация даврининг охиригача сакланиб аникланади. Чигитнинг далада унувчанлигини урганиш бу борада вариантлараро катта фарқ борлигини курсатди. Чунончи, бу тафовут назоратдагига нисбатан пленкали вариантдаги "С-4727" навида +5,3 фоизни, "Наманган-77" навида +16,7, "Бухоро-6" навида +11,4 фоизни ташкил этди.

Шундай қилиб, чигитни пленка остига экиш унинг унувчанлиги ва ниҳоллари ривож тезлашишига, вегитация натижалари юкори бўлишига олиб келди. Чунки, чигитнинг даладаги унувчанлиги уртача 5 фоиздан, 15 фоизгача ошиши усимликларда хосил шохлари эртарок пайдо бўлишини, купрок кусаклар шаклланишини таъминлади. Натижада эртапишарлик

кечпишар "Бухоро-6" навида 4, эртапишар "С-4727" ва уртапишар "Наманган-77" навларида 9, 10 кунгача тезлашди. Хосилдорлик гектар хисобига уртача 4 центнергача ошди. Бунда хосилнинг асосий кисми юкори сифатли тола оланадиган биринчи теримда йигиштириб олинган хом ашедан иборат булди.

Бир неча йилки, Андижонликлар ташаббуси билан гуза пленка остига экилиб, мул хосил олинапти. Янги технология уз афзалликларини курсатмокда. Чигит экиш давридаги кийинчиликлар хисобга олинмаса, бу усул, шубхасиз, самарадордир. Чунончи, гектаридан унлаб центнер кушимча хосил олиниши билан бирга хужалик иктисодий жихатдан самарадорликка эришади. Андижон вилоятида 1998 йилда барча пахта майдонига шу усул билан пахта экилди. Хуш,бу илгор усулнинг муаммолари борми? Бор! Бу гузани зараркунанда ва касалликлар билан шикастланиши ва бегона ут масаласидир. Бу борада тажрибалар 1997 ва 1998 йиллар мабойнида мамлакатимизнинг турли вилоятларида утказилди. Тажрибаларда гузанинг нихоллик даврида сурувчи зараркунанда билан зарарланиш ва илдиз чириш касалликларига чалинишининг олдини олиш максадида чигит "Гаучо-м" дориси билан упаланиб пленка остига экилган чигитдан униб чиккан гузаларда хам оддий усулда экилиб, ундирилган гузаларда хам шира ва трипс июннинг бошигача ривожлана олмас экан. Тажрибада пленка остида ундирилган гуза илдиз чириш касаллиги билан оддий усулдагига нисбатан 41 фоиз кам шикастланиши аникланди. Гоммоз билан эса, аксинча, пленка остидаги гузалар 21,3 фоиз, назоратдагилар 9,2 фоиз зарарланди. Бунда пленка емгирни купрок сачратиб, касаллик таркалишига сабаб булади, дейиш мумкин. Кузги туплам (кук курт) учун гуза севимли озука эмаслиги сабабли, бегона утлар деярли усмайдиган пленкали пайкалларда бу зараркунанда хавфли туюлмади. Пленка остига чигит экиш технологияси бузилган, яъни чигит тушган жой устига гунг солинган холларда нихолларни сим курт зарарлайди.

Янги технологияда бегона ут муаммосига ҳам дуч келинади. Таъкидлаш керакки, экишга мулжалланган ер етилган, кумок, кесаксиз ва текис булиб, унда куп йиллик утлар авж олмаган булса, чигитни пленка остига экишни узи бегона ут муаммосини хал килади. Хуллас, янги технологияда гузани зараркунанда, касаллик ва бегона утлардан саклаш енгил хал этилади. Барвакт униб чикиб, ривожланиши нихолларнинг кисман шикастсиз ва соглом усишига имкон яратади.

Ушбу янги технология, яъни пахтани пленка остига экиш, хозирги пайтда мамлакатимизнинг турли вилоятларида кулланмокда ва юкори хосил ошишга, гузаларни касаллигини олдини олишга, гузалардаги кусаклар сони ортишига ва энг асосийси хосилдорликни оширишда узининг яхши самарасини бермокда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг "гузани пленка остига экишга оид чора-тадбирлар тугрисида"ги 410 сонли карори кабул килингач, ушбу усул республикамизнинг барча вилоятларида кулланила бошланди.

Маълумки, гуза агротехникаси хар минтака, хар бир вилоят, туман ва хужаликнинг тупрок иклим шароитига мос холда белгиланади. Демак, гузани пленка остига экиш учун хар бир иклим шароитига мос келадиган истикболли технологияни яратиш ва уни мунтазам такомиллаштириб бориш керак. Гузанинг хар бир навида ташки мухитга талабчанлик турлича. Навлар физиологик ва биологик хусусиятларига кура, сугорилишига караб хар хил хосил беради. Ушбу хусусиятларни пленка остида экилган гуза хосилдорлигига урганиш максатида бир канча тажрибалар утказилмокда. Бу тажрибалардан чигитнинг тез униб чикишида чигитнинг нави, уни сугоришда кулланиладиган технология, гузани ривожланишида тупрокнинг харорати ва бошка гузани хосилдорлигини оширишга таъсир этувчи омиллар урганилмокда ва тадбик этилмокда. Ўзбекистонда сув танкислигининг кучайиб бориши ундан самарали фойдаланишни такозо этади килади. Шу боис экинларни

сугоришнинг тежамкор технологияларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Экинларнинг томчилатиб сугориш эса ана шундай тадбирлар сирасига киради.

Тажриба участкаларидаги гуза парваришида кулланилаётган агротехник ишлар, технологик жараёнлари "томчилатиб сугориш, уғитни сув билан эритиб бериш усул"ларини ҳисобга олмаган ҳолда, ҳужаликда кулланилаётган агротехник тадбирлардан фарқ қилмади. Томчилатиб сугорилган вариантларда сув доимий оқимда эгатлаб сугорилган вариантлардагига нисбатан икки марта кам сарфланди.

Ургатилаётган вариантларда гузанинг усиш ва ривожланишига сугориш усуллари, сугориш тартиби ва минерал уғитлар меъерларининг таъсири яққол сезилади, натижада ҳосил тупланиши ҳам турлича бўлади. Гузанинг гуллаш ва қусакларнинг етилиш фазалари томчилатиб сугориш вариантларда эртароқ бошланади. Сугоришнинг 70-75-65 тартибидан 75-80-65 тартибига утилганда гузанинг гуллаши, қусакларнинг очилиши кечикди. Уғитлар меъери оширилган сари ҳам ҳудди шундай натижалар олинади. Феенелочик кузатишлар натижаларига қура, томчилатиб сугорилган вариантларда гузанинг усиши ва ривожланиши нисбатан яхши кечади.

Усимликларнинг бўйи 4,5-5,0 см, улардаги ҳосил бўгинлари 1,5-2,0 донага, сентябр ойига келиб эса қусаклар сони 1,0-1,5 донага ортик бўлиши кузатилади. Сугориш гуза гурқираб усади. Бирок бунда қусаклар сони 70-75-65 тартибидагига нисбатан 0,5 тага камаяди. Тажриба давомида олинган маълумотларга асосланиб, гузанинг усиши ва ривожланиши сугориш тартиби ва усулига, бериладиган минерал уғитлар меъерига боғлиқ деган ҳулоса чиқариш мумкин. Томчилатиб сугорилган вариантларда пахта эрта очилгани сабабли 1-теримда купрок ҳосил териб олинди. Сув такчиллиги сезилаётган бир вақтда томчилатиб сугориш технологиясини куллаш нафакат сув сув танқислигини олидини олишда балки, пахта ҳосилдорлигини оширишда ҳам узининг ижобий таъсирини

утказади. Маълумки, республикамизда сугоришнинг кадимдан кулланиб келинаётган илгор усуллари мавжуд. Шулардан яна бири ерга чукур ва киска жуяклар оркали сув ташишдир. Мазкур усулнинг афзаллиги шундаки, бунда сув тупрокка тез сингади ҳамда тупрокнинг табиий намлиги тез сакланиб қолади ва нихоят у экинлар ҳосилдорлигига ҳам ижобий таъсир кўрсатиб, сув, угит ва тупрокнинг уйғун бўлишини таъминлайди.

Афсуски, кейинги вақтларда сугоришнинг ана шу фойдали усули унутиб қуйилди. Хужаликнинг йириклашиши, янги ерларни узлаштирилиши, экин майдонларининг кенгайиши ва иш жараёнларини механизациялаштирилиши натижасида эгат оркали сугорилган оркали сугоришга утилди. Айни вақтда чопик тракторлари қувватлари қувватининг ортиши сугориш участкаларининг кенгайишига олиб келди. Киска жуяклар урнига узун эгатлар пайдо бўлди. Окова чиқариб сугориш одатга айланди. Натижада сув эрозияси жараёнлари вужудга келди, угитларнинг анчагина қисми ташлама сув билан даладан чиқиб кетиб, тупрок унумдорлиги пасая борди. Айниқса гузалар ортикча сугорилавериши оқибатида ерларнинг мелиоратив ҳолати ёмонлашди. Шу сабабли ҳар хил сугориш усулларида гузани сувга бўлган талабини аниқлаш муаммолигича қолмоқда.

Бинобарин, сув ресурслари ҳоят такчил бўлиб бораётган ҳозирги шароитда сувни тежаб тергаб сарфлаш, барча мавжуд сув манбаларини тартибга солиб, исроф бўлишини камайтириш, сугоришга мулжалланган сувнинг ҳар кубометридан фойдаланиш самарадорлигини ошириш борасида амалга ошириладиган чора-тадбирларга алоҳида эътибор бериш зарур. Бу эса қишлоқ хужалик экинларини сугоришнинг тежамкор технологияларини ишлаб чиқишни ва жорий қилишни тақозо этади. Таасуфки, сугориш технологияларининг унчалик муқаммал эмаслиги туфайли мавжуд сув манбааларидан оқилона фойдаланилмаяпти. Ҳозирги даврда экинларни сугоришда асосан юзадан сугориш усули кенг

кулланилиб келинмокда. Лекин, эгатлаб сугориш услубида сугориш сифати пастлигича колмокда, чунки у сугоришнинг техник элементларига, сугориш усулига, сувчининг тажрибасига ва куплаб бошка омилларга боглик.

Юкоридагиларга асосланиб, Сурхон-Шеробод вохасининг такирсимон тупроклари шароритида пуштага экилган ингичка толали гузани эгатлаб сугоришда дискрет усулида сувга булган талабини ишлаб чикиш буйича 1994-96 йилларда Сурхондаре вилоятининг Кизирик туманида ингичка толали "Термиз-24" нави устида куйидаги тартибда тадкикотлар олиб борилди:

Сув хамма эгатларга доимий окимда берилди - киесий дала. Сув эгат оралатиб доимий окимда берилди. Сув хамма эгатларга оковасиз (дискрет) усулда берилди. Сув эгат оралатиб оковасиз (дискрет) усулда берилди.

Тажрибада 4 такрорланишдан иборат булди. Гузалар 8 катор килиб экилди. Катор ораси 90 см. Умумий майдон 1440 кв. метр. Барча кузатишлар УзПИТИ услубий курсатмалари асосида олиб борилди. Тажриба утказилган ерлар такирсимон тупрокка мансуб булиб, вилоятнинг пахта етиштириладиган жанубий туманларидагидек ер ости сувлари чукурлиги 1,5-2,0 ва 1,0-1,5 ва кузда 2,0-2,5 метрни ташкил этади. Тажриба даласида утказилган агротехник Тадбирлар гуза парваришда хужаликда кулланилган агротехникадан, технологик жараенни хисобга олмаганда, фарк килгани йук. Тажрибада далага нам туплаш суви берилиб, ер тобга келиши билан чигит пушталарга экилди ва зарур кучат калинлиги булишига эришилди. Кучатлар хар йили 2-3 та чиньарг чикариши билан ягоналанди. Гуза усув даврида 5 марта культивацияланиб, 1-2-2 тартибида 5 марта сугорилди.

Тадкикотларнинг натижаларига кура сугориш туфайли далалардан усимлик учун зарур булган куплаб озик моддалар окова сувлар билан чикиб кетаркан. Оковасиз (дискрет) усулда сугориш эса, сув оковага мутлоко чикмаганлиги туфайли берилган минерал угитлар окова билан

чикиб кетмайди, тупрок унумдорлиги яхши сакланади. Бу ҳолат гузанинг усиши ва ривожланишига, ҳосил элементларининг купрок тупланишига, пировард натижада ҳосилдорликнинг оишишига олиб келади. Хулоса шуки, гуза эгат ташлаб ва дискрет усулида сугорилганда минерал уғитларнинг окова сув билан йуқолиши камаяди, пахта ҳосилдорлиги оашади. Янги технологиянинг фойдали жихати ҳам шунда.

КХКФРда бозор иктисодиети шароитида булаётган иктисодий узғаришларга мос ҳолда амалга оширилиши лозим. Иктисодиетнинг аграр секторини ривожлантириш муаммоларини ҳал этиш Ўзбекистоннинг бозорга утишдаги бутун стратегиясини ҳал қилувчи бугиндир. Бу қишлоқ хужалигининг республика иктисодий ва ижтимоий ҳаётидаги ролдан келиб чиқади. Аҳолининг 60% қишлоқ жойларда яшайди. Миллий даромаднинг 44 фоизидан купроги бугунги кунда қишлоқ хужалигидан олинади. Қишлоқ хужалиги республика ҳаётини таъминлашнинг асоси, саноатнинг етактармоқларини ривожлантириш учун шунингдек, экспорт ресурслари ва валюта тушумларининг энг муҳим манбаларидандир.

КХКФРнинг муҳимлиги ҳам шундаки, хужаликларда ишлаб чиқаришни режалаштиришнинг энг муҳим томонларини излаб топишдан иборатдир.

Халқ хужалиғни ривожлантириш режаларини тузиш ва ишлаб чиқаришни янада юксалтириш асосида ташкил этиш режалаштириш деб аталади. Иктисодий режа тузганда, ижтимоий тараққиёт эҳтиёжларини назарда тутаяди, яъни ишлаб чиқаришни тақсимот ва айрибошлашни бутун жамият миқёсида режали равишда ташкил этади.

Хужаликларда режалар аниқ ва илмий жихатдан асосланган бўлади. Бунинг маъноси шундаки, ҳар бир хужалик режани тузишда режалаштирувчи бўлимлар иктисодий шарт-шароит ва имкониятларга, ишлаб чиқариш илгорларининг тажрибасидан кенг фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарувчи қучларни, фан ва техникани ривожлантиришда эришилган даражага асосланади. Режаларнинг аниқлиги хужалиқда

ташкilotчилик иши ва меҳнаткашларнинг ижодий ташаббуси билан таъминланади.

Режалаштириш бевосита хужаликларнинг узида амалга оширилиши ҳамда асосий эътибор хужаликни интенсив ривожлантириш йули билан кишлок хужалик маҳсулотларини ҳар томонлама қупайтириб боришга қаратилиши керак.

Хужаликларда ишлаб чиқариш режасини тузганларида режалаштириладиган тадбирларнинг иқтисодий жиҳатдан қанчалик аҳамиятли эканлигига алоҳида эътибор бериш керак. Масалан: экин майдонининг структурасини белгилаш билан бирга экиладиган ҳар бир гектар экиннинг аҳамияти, қиммати ва ҳосилдорлигини пухта таҳлил қилиш, унинг хужаликка иқтисодий жиҳатдан қандай фойда келтиришини аниқлаш зарур.

Хужаликларда қуйидаги турдаги режалар тузилади:

Перспектив режа. Бу режага хужаликни ривожлантиришнинг бир неча йилларга мулжалланиб тузилган режалари қиради. Унда тегишли йилларда бажарилиши қўзда тутилади. Бу режа кишлок хужалик маҳсулотларини харид қилиш ва ташкилий-хужалик режалари лойиҳалари асосида тузилади.

Йиллик ишлаб чиқариш - молия режаси ҳамда бригада, ферма ва ердамчи қорхоналарга бериладиган йиллик ишлаб чиқариш топшириқлари. Бу режага хужаликнинг бир йилги ишлаб чиқариш - молия режаси ҳамда ердамчи қорхона, ферма ва бригадаларнинг йиллик ишлаб чиқариш топшириқлари қиради.

Оператив режа. Бу режага кишлок хужалик ишларининг турли даврларига қараб тузиладиган иш режалари - яъни кварталлар, ойларда қилинадиган ишлар режаси ҳамда план-нарядлар қиради. Бу режада жамоанинг бир йил давомида қилинадиган ишлари белгиланади. Ишлаб чиқариш - молия режалари асосида хужаликнинг айрим тармоқларига йиллик ишлаб чиқариш топшириқлари берилади.

Хужалик истикбол ва жорий режаларида хужаликнинг ривожланиш эҳтиёжлари ва аниқ шароитга қараб, хужаликнинг ҳар бир соҳасида ишлаб чиқаришнинг усиш суръатлари аниқланади ва хужаликнинг ҳар бир тармоғига тегишли топшириқлар белгиланади.

Ишлаб чиқаришни узлуксиз устириш ва такомиллаштириш, халқ фаровонлигини тобора ошириш манфаатларини қўллаб, халқ хужалигининг тармоқларини ва хужалик ҳаётининг барча томонларини узаро мувофиқлаштириб ривожлантириш таъминланади.

Қишлоқ хужалик маҳсулотларини тайерлаш юзасидан юборилган режага мувофиқ ва жамоат хужалигининг аниқ шароити ва резервларини ҳисобга олиб, хужаликда ишлаб чиқаришни ривожлантириш режаларини тузадилар, унда экин майдонларини ва экинлар бўйича олинадиган ҳосилни ҳамда чорва молларининг турлари бўйича сони ва маҳсулдорлигини белгилайдилар. Бу режалар жамоа хужалигининг умумий йиғилишларида муҳокама қилинади ва тасдиқланади.

Умумий йиғилишларда тасдиқланган экин режалари ва чорвачиликни ривожлантириш режалари ишлаб чиқариш бошқармалари томонидан қараб чиқилади.

Жамоа хужалиғи топширган бу режа давлатга маҳсулот сотиш бўйича режали топшириқнинг бажарилишини таъминламаган тақдирда, жамоа хужалиғи унга тегишли узгартиришлар киритиши шарт.

Истикбол режада хужаликни бир неча йил мобайнида ривожлантириш қўлами ва суръати олдиндан белгилаб берилади.

Бу режа одатда, мамлакат халқ хужалигини ривожлантириш истикбол режасида қўзда тутилган муддатга мулжаллаб тузилади. У бир неча йилга, жумладан 5, 10 ва ундан кўпроқ йилга мулжаллаб тузилиши мумкин. Истикбол режалар туфайли режалаштиришнинг узлуксизлиғи таъминланади. Шунинг учун ҳам истикбол режа хужаликни ривожлантиришнинг кўп йилга мулжаллаб тузилган дастуридир. Истикбол режанинг энг муҳим топшириқлари йиллар бўйича тақсимланади.

Кишлок хужалигида истикбол режаларни тузишда халк хужалигини янада ривожлантириш истикбол режаларига ҳамда кишлок ва сув хужалик ва Вазирлар Маҳкамасининг кишлок хужалигини янада юксалтириш ҳақидаги қарорларига амал қилинади.

Истикбол режаларни тузиш, бу ердан максимал даражада фойдаланиш, кишлок хужалик маҳсулотларини қўлаб еттиштириш ва маҳсулотларни қўпайтириш эвазига жамоа ишчиларининг моддий манфаатдорлигини янада яхшилаш учун имкониятлар очиқ беради. Умуман хужаликларнинг беш йилга мулжалланган истикбол режаларида жуда муҳим ташкилий-хужалик масалалари ҳал қилинишини қўрсатилади. Бунда даставвал жойнинг шароитлари ҳисобга олинган ҳолда маҳсулот турлари бўйича давлат режа топширига мувофиқ хужаликни ихтисослаштириш масаласи ҳал этилади.

Истикбол режада экин майдонларининг структураси, хужалик тармоқларининг йўналиши, янги ерларни сўғориш, яйловларга сув чиқариш, экин майдонларини кенгайтириш, чорвачилик маҳсулдорлигини ошириш, моллар туегини қўпайтириш, уларнинг озуқа базасини мустаҳкамлаш каби тадбирлар қўрсатилади.

Истикбол режада ишлаб чиқариш, маданий-маиший бинолар, йўллар қўриш, техника сотиб олиш, электрлаштириш, мелиорация иншоотларини яхшилаш, хужаликнинг ишчи кўчларидан фойдаланиш, маҳсулот таннархини арзонлаштириш ва қўрхонанинг рентабеллигини оширишга ҳам эътибор берилади.

Хужаликларнинг истикбол режалари хужаликларнинг табиий ва иқтисодий шароитига қараб тузилади. Хужалик асосий тармогининг ҳажми унинг ишлаб чиқариш йўналишига қараб белгиланади.

Қўшимча ер ва ердамчи тармоқларнинг ҳажми эса асосий тармоқларнинг ривожланишини тула таъминлашни қўзда тутиб белгиланади. Хужаликларнинг экин майдонлари миқдорини, чорва молларининг сонини ва уларнинг маҳсулдорлигини белгилашда давлатга

махсулотлар сотиш юзасидан берилган топшириқларни тулик бажариш ҳамда хужаликнинг ички эҳтиёжларини кондиритиш ҳисобга олиниши лозим.

Хужаликнинг истикбол режалари хужалик мутахассислари ҳамкорлигида тузилади ва хужалик раиси томонидан тасдиқланади.

Истикболда деҳқончилик соҳасини режалаштиришда асосий вазифалар бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

Хужаликнинг ихтисослашуви ва ердан фойдаланишнинг кадастр баҳосини аниқ белгилаб олиш;

Хужаликнинг сув ресурслари, асосий фондлари ва меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражасини тугри режалаштириш;

Хужалик ерларининг экинлар бўйича тақсимланишида муаммоларни ҳисобга олиб бориш;

Хужаликда чорва молларининг бош сони, уларнинг турлари, маҳсулдорлиги ва хужалик балансини ҳисобга тугри ва аниқ олиб бориш;

Хужаликнинг жами етиштириладиган маҳсулотларини сотиш, қайта ишлаш ва ичкитақсимлашни тугри режалаштириш;

Деҳқончилик тармогини ривожлантиришдаги жорий ва келгуси давр харажатларини ҳисобга олиб бориш.

Хужаликда истикбол режалар икки хил қуринишда тузилиши мумкин:

Ташкилий хужалик тузилмавий режалар;

Иқтисодий социал ривожланиш режаси.

Ташкилий хужалик режаси кишлоқ хужалик корхоналарини рационал ташкил қилишга доир ҳамма муҳим курсаткичларни, жумладан, майдонларни белгилаш, тармоқларни ихтисослаштириш ва уларни бир-бирига тугри боғлаб бориш, ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаш ҳамда интенсивлик даражасини йилдан-йилга ошириб бориш ва бошқаларни ўз ичига олади.

Ташкилий хужалик режасида лойиҳа қисми ва лойиҳадаги тадбирларни амалга ошириш календар қисми бўлади. Лойиҳа қисмида

хужаликларни ихтисослаштириш, тармоklar тузилиши ва уларни бири-бирига боғлаб бориш усуллари, ер майдонларининг тузилиши, ҳолати ва улардан фойдаланиш имкониятига қараб деҳқончилик ва чорвачиликнинг асосий системалари, капитал жамғармалар миқдори, хужалик тармоklarининг иқтисодий томондан самарадорлиги ва шу қабилар курсатилади.

Хужаликда истикбол режаларни тузишда ҳар бир тармокнинг ҳам истикбол режаси алоҳида тузилиши керак.

Деҳқончиликни ташкил этиш бўйича:

- ирригация-мелиорация қурилишлари;
- ер фондидан уни яроқли ва яроксизга бўлиб тулик фойдаланиш;
- қишлоқ хужалик экинлари, қўп йиллик дарахтлар ва яйловларнинг ҳосилдорлигини ошириш;
- алмашлаб экиш схемалари сони, улчами ва қайси экинлар билан алмашлаб экилишини режалаштириш;
- экин майдонларининг структурасини тугри белгилаш;
- агромелиоратив ишларни яхшилаш ва эрозияга қарши қўраш чораларини ўз вақтида олиб бориш.

Чорвачиликни ташкил этиш бўйича:

- чорва моллари, паррандаларнинг бош сонини ва маҳсулдорлигини ошириб, уларнинг зотини яхшилаш;
- фермалар ҳажми ва уларни жойлаштириш;
- чорва молларини турларига қараб боқиш ва асрашни яхшилаш.

Моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва ундан фойдаланиш бўйича:

- хужаликни машиналар, техника ва асбоб-ускуналар билан таъминлаб бориш;
- ремонт базаларини ташкил этишни режалаштириш;
- қишлоқ хужалик экинларини етиштириш ва йиғиштириш технологиясини аниқлаш ва амалга ошириш.

Мехнат унумдорлиги ва ишчи кучларидан фойдаланиш буйича:

- аҳолининг усиши ва ишчи кучларидан фойдаланиш;
- аҳоли яшайдиган пунктлар ва уларни жойлаштириш.

Курилиш ва капитал жамгармалар буйича:

- коммунал турар-жой, маданий-маиший ва ишлаб чиқариш биноларининг хажми, курилиб фойдаланишга топшириш муддатларини режалаштириш.

Режалаштириш иши факат режа тузиш билан чегараланмасдан, балки режа курсаткичларининг тула бажарилишини таъминлашдан ҳам иборатдир.

Хужаликларда ишлаб чиқариш режаларининг аниқ бажарилиши устидан назорат қилишни яхши йулга қуймай туриб, унинг бажарилишини амалга ошириб бўлмайди. Шунинг энг яхши тузилган режа ҳам вақти-вақти билан текшириб турилмаса еки бажаришга сафарбар қилинмаса, коғозда қолиб қетиши мумкин.

Режани назорат қилишда маълумотлар оддийгина солиштирилиб қолинмасдан, балки иқтисодий курсаткичлар буйича бажарилишини ҳам назорат қилиниши лозим. Шундагина хужаликнинг барча ишлаб чиқариш топшириқларига тугри баҳо бериш мумкин.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, қишлоқ хужалик ишлаб чиқаришда оператив ва жорий режалар каторида истикбол режаларни тузиш ҳам мумкиндир. Ҳозирги бозор иқтисодиетида қишлоқ хужалигида истикболни белгилаб берувчи курсаткичлар ердамида миллий ва амалий асосланган режалар тузиш ва уларни ишлаб чиқариш жараёнларида қуллашни режалаштириш, хужаликларнинг келажакда ривожланишда қўллаб-қувватлаш имкониятларини кучайтириш беради.

КХКФРда ва ишлаб чиқаришда истикбол режаларни тузишни режалаштириш ва унинг моҳияти шундаки, бу режалар ишлаб чиқаришда замонавий фан-техника ютуқларидан фойдаланишга имкон беради.

Гузанинг биологиясидан шу нарсая маълум бўлдики, усимликнинг вегетация даври узун-120-160 кунгача борадиган, уругликка, иссиқликка, сувга, озиқ моддаларига ва тупроққа ута талабчан экиндир. Уруг ердан униб чиқишдан то ҳосили етилиб пишгунча доимий парваришни талаб қилади, бунга жуда кўп меҳнат ва капитал маблағ сарфланади, ҳосилини йиғиб олиш эса алоҳида уюшқоқлик билан ишларни ташкил қилишни тақоза этади, пахтачилик билан шугулланувчи барча каттаю-кичикнинг, ишчию-раҳбарнинг эътиборини узиғая жалб қилади. Хуллас, пахтачилик серташвишли мураккаб соҳа уни етиштиришдаги узиғая ҳосил хам шундадир. Шу боис, пахтачиликни жадаллашган технология асосида ривожлантириш фан ва техниканинг бутунги кундаги долзарб масаласидир. Жадаллашган технология - бу технологик интизомга катъий риоя қилиш, гузани парвариш қилиш бўйича тавсия этилган операцияларни уз вақтида сифатли қилиб бажариш, кўл меҳнатини максимал даражада камайтириш, маҳсулотнинг миқдорини ошириш, сифатини яхшилаш, таннархини камайтиришдан иборатдир. Демак, унинг асосий мақсади: 1. Ҳосилни эрта етказиш. 2. Ҳосил миқдорини ошириш. 3. Ҳосилнинг сифатини яхшилаш. 4. Ҳосилнинг таннархини камайтириш. Жадаллашган технологик қуйидаги факторларни уз ичига олади.

1. Ҳосилни тугри режалаштириш.
2. Ер майдонларидан самарали фойдаланиш.
3. Ишлаб чиқаришга янги технологияларни жорий қилиш.
4. Илгорлар тажрибасидан кенг фойдаланиш.
5. Замонавий техникалардан кенг фойдаланиш.
6. Ишлаб чиқаришга малакали кадрларни жалб қилиш.
7. Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сугоришни тартибга солиш.
8. Кимё саноатининг маҳсулотларидан кенг фойдаланиш.
9. Технологик карта талабларига катъий риоя қилиш.
10. Маҳаллий тупроқ - иқлим шароитларини катъий ҳисобга олиш.

Пахта хосилини программалаштириш (режалаштириш) куйидаги 4 факторга боглик:

1. Биологик факторлар (экин тури, нави, гибрид, уларнинг хусусиятлари).
2. Тупрок факторлари (тупрок типи, механик таркиби, самарали унумдорлиги).
3. Агротехника ва мелиорациянинг усулларида иборат факторлар.
4. Иклим ва об-хаво шароитлари билан боглик булган факторлар.

Пахта етиштириш жадаллашган технологиясининг таркибий кисми куйидаги элементлардан иборат. (схемага каранг).

1. Алмашлаб экишда гузани илмий асосланган усулда жойлаштириш.
2. Хосилдор навларни танлаш.
3. Юкори классли уругларни экиш.
4. Далада оптимал кучат калинлигига эришиш.
5. Тупрокка ишлов беришнинг илмий асосланган тизимини куллаш.
6. Бегона утларга карши курашда гербицидларнинг самарали турларидан фойдаланиш.
7. Хар бир тупрок-иклим шароити чигит экишнинг оптимал муддат ва усуллари танлаш.
8. Органик ва минерал угитларнинг оптимал норма ва нисбатларини куллаш.
9. Гузани сугоришнинг оптимал режимини куллаш.
10. Кишлок хужалик машиналарининг ва куролларининг энг самарали турларидан фойдаланиш.
11. Усимликларни хашорат ва касалликлардан химоя килишнинг уйгунлашган тизимини куллаш.
12. Гузани машиналар ёрдамида чеканка килишни кенг жорий этиш.
13. Гуза баргини туктиришда дефоляциянинг оптимал муддатларини куллаш, препаратларнинг самарали турлари ва нормаларидан фойдаланиш.
14. Технологик карта талабларига катъий риоя килиш.

15. Пахта, хосилини йигиб олишда узлуксиз (поток) усулини куллаш.

16. Мехнатни ташкил этиш ва унга ҳақ тулашнинг прогрессив усуллари куллаш.